

TÖRTÉNELEM – NÉPELET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

II. évfolyam (2008) 4. szám

Pataki József

Pataki József 1908. december 26-án Kászonjakabfalván született, Csík megyében. Korán árván maradt, Apahidára került nagybátyja nevelése alá. Középiskolába Kolozsvárt járt, a kolozsvári piarista gimnáziumban érettségizett, majd a kolozsvári I. Ferdinánd egyetemen 1930-ban egyetemes történelemből, román történelemből és román nyelvből szerzett tanári oklevelet. 1930–35 között Kolozsvárt a római katolikus főgimnáziumban tanított középiskolai tanárként, 1935-ben Marosvásárhelyre, a római katolikus tanítóképzőhöz helyezték, majd 1941-ben megbízták a csíkszeredai római katolikus főgimnázium igazgatásával. A háborús események következtében kénytelen volt elhagyni Csíkszeredát, katonai szolgálat, majd 4 év Szovjetunióban eltöltött hadifogság következett. 1948 végén hazatérhetett Kolozsvárra. 1956-tól a Történelmi Intézetnél volt kutató, a Bolyai Tudományegyetemen, majd az egyesítés után a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen adott elő egyetemes történelmet. 1974-ben nyugállományba vonult. Nagy fontossággal bírnak Erdély gazdasági fejlődésének ütemére vonatkozó feldolgozásai, valamint a székelység múltjára vonatkozó forrásanyag feltárása. Munkái közül: *Anjou királyaink és a két román vajdaság* (1944), *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea* (1973), *A csíki vashámor a XVII. század második felében* (1971). Demény Lajossal indították el a *Székely oklevéltár* új sorozatát (1983), Imreh Istvánnal együtt dolgozva készült a *Székely felkelés 1595–1596, előzményei, lefolyása, következményei* (1979) és a *Kászonszéki krónika 1650–1750* című tájmonográfia (1992).

Az udvarhelyszéki tudományért

A magyar tudomány napját 1997 óta évi rendszerességgel ünnepli a Magyar Tudományos Akadémia. Az Országgyűlés 2003-ban nyilvánította hivatalosan a magyar tudomány ünnepévé november 3-át, azt a napot, amikor gróf Széchenyi István 1825-ben a pozsonyi országgyűlésen felajánlotta birtokainak egyévi jövedelmét, 60 000 forintot a Magyar Tudós Társaság (mai Tudományos Akadémia) megalapítására.

Erdélyben, Kolozsváron az Erdélyi Múzeum Egyesület 2003 novemberétől – az egyesület alapításának évfordulóján – szervezi meg minden évben a *Magyar Tudomány Napja Erdélyben* című rendezvényt.

Székelyföldön hasonló jellegű rendezvényre 2007-ig nem került sor. Akkor született az ötlet, hogy szükség van egy olyan rendezvényre térségünkben is, amely évente lehetőséget ad a székelyföldi tudományos élet eredményeinek ismertetésére, illetve a tudományos műhelyek, a tudományos kutatásokat végző szakemberek közti tapasztalatcserére, együttműködésre és szakmai kapcsolatok kialakítására.

Székelyudvarhelyen a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont és az Areopolisz Történelmi és Társadalomtudományi Kutatócsoport vállalta fel az esemény megszervezését.

A 2007. évi (nov. 9-10) rendezvények meghívottai tudományos műhelyek voltak. A Csíki Székely Múzeumot (Csíkszereda) Gyarmathy Zsolt igazgató és Szőcs János, a Székely Nemzeti Múzeumot (Sepsiszentgyörgy) Vargha Mihály igazgató és Szőcsné Gazda Enikő, Erdővidék Múzeumát (Barót) Demeter László igazgató, a KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központját (Csíkszereda) Oláh Sándor, a Molnár István Múzeumot (Székelykeresztúr) Kőrösfői Zsolt, a Maros Megyei Múzeumot (Marosvásárhely) Soós Zoltán, a Haáz Rezső Múzeumot (Székelyudvarhely) Miklós Zoltán képviselték... A rendezvénysorozat szombat délutáni záróünnepségének keretében sor került a képviseltetett tudományos műhelyek kiadványainak bemutatására, illetve az Udvarhelyszéki Tudományért díj átadására. Az eredményes tudományos munkásságot elismerő oklevél, illetve a szimbolikus kispasztika (Sánta Csaba szovátai szobrászművész alkotása) 2007-ben Dávid Lászlót illette az egyház- és művészet-történet kutatása terén kifejtett kimagasló munkájáért.

Az idén, 2008-ban a tudomány napi program november 7-8-án zajlott, immár két helyszínen, Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen. A rendezvény első napján a Csíki Székely Múzeum adott otthont a *Pataki Józsefre emlékezve* című konferenciának. Az érdeklődő közönség jeles előadókat hallgathatott meg: Kiss András kolozsvári művelődéstörténész, egykori levéltáros Pataki József Kolozsvárra vonatkozó kutatásait ismertette, Sipos Gábor, az Erdélyi

*Az Udvarhelyszéki Tudományért díj
Sánta Csaba szovátai szobrászművész alkotása*

Református Egyházkerület Központi Levéltárának (Kolozsvár) főlevéltárosa Pataki tanári pályájáról értekezett, végül Forró Albert történelemtanár a Pataki nevéhez fűződő fontosabb kiadványokról beszélt.

Az események szombaton Székelyudvarhelyen folytatódtak. A Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont előadótermében szervezett konferencia keretében előadóink az állami és egyházi levéltárak helyzetére, a levéltárakban folytatott tudományos kutatások állására, a hasznosított forrástípusokra, kutatási módszerekre igyekeztek rávilágítani. Érdekes és színvonalas előadások hangzottak el az állami levéltár munkatársai: Flóra Ágnes (Kolozsvár), Nagy Botond (Sepsiszentgyörgy), Bicsok Zoltán (Csíkszereda), László Márton (Marosvásárhely) részéről. Az Udvarhelyi Református Egyházmegeye Levéltárának rendezéséről, a munkálatok során felmerült gondokról, a levéltár állapotáról a rendszerezést vezető Róth András Lajos történész, a Haáz Rezső Múzeum Dokumentációs Könyvtárának könyvtárosa tartott beszámolót. A Gyulafehérvári Érseki Levéltár munkatársa, Bernád Rita az egyházi levéltárak rendezésekor alkalmazandó szabályokat, illetve a közelmúltban az Udvarhely környékén végzett katolikus egyházi forrásanyaggyűjtés eredményeit ismertette. Az előadásokat Kiss András, Sipos Gábor és Pál-Antal Sándor történész, nyugalmazott levéltáros (Marosvásárhely) moderálták, közben hasznos tanácsokkal látva el a fiatal kutatókat. A konferenciát kiértékelő vitafórum zárta, melyen a vendégek részéről fogalmazódott meg egy hasonló jellegű konferencia évenként történő megszervezésének igénye.

A rendezvénysorozatot immár menetrendszerűen a szombat délutáni díjkiosztó zárta. A záróünnepség a Cantuale marosvásárhelyi énekegyüttes előadásával kezdődött, majd Lukács István, a Benedek Elek Tanítóképző igazgatója a Hargita megyei tudományos évkönyveket, a Csíki Székely Múzeum évkönyvét és az Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok 2008. évi kötetét ismertette. Ezen utóbbi 2007-től kezdődően a tudomány napja tiszteletére kerül kiadásra.

Az Udvarhelyszéki Tudományért díjat 2008-ban Balla Árpád orvos vehette át a magnézium-kutatás és az erdélyi orvostudományi konferenciák szervezése terén kifejtett munkájáért. A díj átadását a díjazotról készült rövidfilm előzte meg, a filmet Szabó Károly, a Városi Könyvtár igazgatója, a beszélgetést Novák Károly István történész készítette. (Az interjút folyóiratunk 16-17. oldalain olvashatják az érdeklődők.)

Végezetül talán álljon itt a tény, amit kiválóan bizonyít díjazottaink életpályája: vidéken, székelyföldi kisvárosban is érdemes tudományos kutatásokat végezni, lehet eredményeket elérni... Térségünkben bőven akad még tudományos kutatásokat végző olyan személyiség, akinek tevékenysége, életműve díjat érdemel. Reméljük, hogy az elkövetkezendő években a Tudomány Napja keretében továbbra is lehetőség adódik az Udvarhelyszéki tevékenykedő kutatók díjazására, rendezvényeink pedig tudományos téren való fejlődésünket szolgálják.

Kolumbán Zsuzsánna

ÖRÖKSÉGÜNK **Történelem. Népélet. Néphagyomány.** **II. évfolyam (2008) 4. szám**

Életutak

4 Miklós Zoltán: A múzeumalapító Haáz Rezső néprajzos munkássága

6 Balázi Dénes: Molnár István

História

8 Mihály János: Székelyek hadizászlók alatt

10 Gidó Csaba: A modern sajtó kezdete Csík vármegyében

Népi kultúra

12 Vass Melánia: Gyógyszer és valuta. Az orozs megyei szilvapálinka

14 Szabó Á. Töhötöm: Kalákatánc: a kalákák és a szórakozási alkalmak összefüggéseiről

Megkérdeztük

16 50 éve a gyermekgyógyászat szolgálatában
Novák Károly István beszélgetése dr. Balla Árpád orvossal

Tárgyi örökségünk

18 Barabás Hajnalka: Rendhagyó kiállítás a Haáz Rezső Múzeumban. A kiállítás klenódiáiról dióhéjban

20 Kovács Árpád – Nyárádi Zsolt: Tarcasfalva templomai

Hajdani ízek Székelyföldről

22 Cs. Gergely Gizella: Nagyanyám főztje

Székely fonó

23 „Csak tó legyen, békát eleget kapunk”

Zágoni Mátyás Sándor (1847–1895) adomái

Közgyűjteményeink

24 P. Buzogány Árpád: Bögöz néprajzi gyűjteményéről

Lábjegyzet

25 P. Buzogány Árpád: Békességet hozó egyezséglevelek sóváradiai és kibédiek között

Forrásközelben

26 Mihály János: Maroszéki márkodi Siklói György lovashadnagy végrendelete

Jelzések, emlékek, vélemények

27 Gálfalvi Gábor: A termékértékesítő szövetkezet létrehozása Alsóboldogfalván

28 P. Buzogány Árpád: Dokumentum. Film az almási csőszökről

29 István Lajos: Butyka Imre balladája

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2008. október–december

A címlapon Haáz Rezső rajza: homoródalmási fiú és lövétei lánya. Lásd cikkünket a 4. oldalon.

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány. **II. évfolyam (2008) 4. szám**

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont. **Igazgató:** dr. Hermann Gusztáv Mihály.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna. **Szerkesztőbizottság:** dr. Hermann Gusztáv Mihály, Kovács Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. december 1 utca, 9. sz., II. emelet. A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szócs Klára) telefonszámon, illetve az oroksegunk@hereditas.ro e-mail címen. Az előfizetési díj egy évre 16 RON. Az előfizetési díjhoz hozzászámítjuk a postaköltséget.

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Rt., Székelyudvarhely
Megjelenik a Szülőföld Alap és a Communitas Alapítvány támogatásával.

Médiapartner: Szabadidőkalauz

A múzeumalapító Haáz Rezső néprajzos munkássága

Haáz Rezső
Önarckép

Székelyudvarhely közgyűjteménye az egykori református gimnázium iskola-múzeumának gyarapítása révén igen gazdag műtárgyállománnyá fejlődött. Néhány tárgy jelenlegi birtoklása folytonosságot képez az (1797-es) első Protokollumba rögzített kis régiségtár és a jelenlegi múzeumi gyűjtemény között. Valós számszerű gyarapodásról azonban a XX. század első negyedétől beszélhetünk, amikor pedagógusi tevékenysége mellett Haáz Rezső gimnáziumi rajztanár intenzív néprajzi gyűjtésbe kezdett.

A kor szellemiségéhez híven, igyekezett begyűjteni, rendszerezni a falusi közösségek hiteles tárgyi és szellemi hagyatékát, s mivel ezeket közkincsnek tekintette, törekvései a nyilvános kiállítás-szervezésre is kiterjedtek. Önzetlen tevékenysége elismeréseként, 1994-től a városi múzeum felvette „megalapozójának” nevét, s ezáltal méltó elégtétellel adóztak emlékének. S tesszük ezt ma is, hiszen a 2008-as év Haáz Rezső születésének 125., halálának 50. évfordulója.

Az 1900-as évek első évtizede már a lázas gyűjtések munkájával telt. Viski Károly etnográfussal és Hoffer Andrásal rendszeres falujáró utakat szerveztek. A korabeli beszámolók gyakran felemlítették a „faluzó triászt” is, melynek tagja volt Nyirő József író, Kovács István fényképész és természetesen Haáz Rezső. Arról is értesülhettünk, hogy a hétvégi vagy szünidős otthontartózkodásról tárgyakkal visszatérő diákokat az osztályzat révén ösztönözte további gyűjtésekre. A célirányos gyűjtőtevékenység hozadékaként 1912-ben a nyilvántartott tárgyak száma meghaladta az ezret, egy évvel később már a látogatók számára is megnyitotta a négy terembe berendezett gyűjteményt. Valójában ettől az időponttól kezdődőleg tarthatjuk számon a város első nyilvános múzeumát.

Haáz Rezső néprajzos munkássága azonban nem merült ki csupán a tárgyállomány gyarapításában. A gyűjtemény darabjait igyekezett beazonosítani, tárgykartonokon rögzíteni, némelyiküket pedig rajz formájában is dokumen-

tálta. Alapos szakirodalmi ismeretek és kellő tereptapasztalat birtokában forrásértékű etnográfiai közlésekre is vállalkozott. Tizenkét néprajzi tárgyú publikációjáról van tudomásunk, melyek egy részét korabeli tanulmánykötetekben vagy periodikákban tette közzé, mások viszont kéziratos formában maradtak fenn – mígnem 1994-ben a múzeum gyűjteményes kötetbe foglalta az addig kiadatlan írásait is.¹

Egyrészt a polgárosodás útjára lépett udvarhelyszéki falvak reprezentatív tárgyainak forma- és mintakincsét, illetve az ezekhez társuló technológiai folyamatokat rögzítette, másfelől pedig az életmódváltásból fakadó „értékvesztést” emelte ki. Szakszerű látásmódjáról tanúskodik a felismerés, miszerint a népművészetet történelmi terméknek kell tekinteni, ezért a kézműves termelés aktualizálását, háziiparrá fejlesztését hangsúlyozta. Tematika szerinti rendszerezés alapján, közlései közül elkülöníthetők azon szövegek, amelyek valamely tárgy vagy tárgycsoport ismertetése céljából íródtak – ezek pozitívista stílusú leíró jelleget öltenek; valamint azon írásai, melyek kiválóan tükrözik a népművészetről és falusi életmódról formált véleményét, gondolkodásmódját – ezeket elméleti kérdésfelvetés jellemzi.

Az első kategóriába sorolható cikkek terjedelme a feldolgozásra kerülő témák függvényében váltakozó. A székely vá-

Néprajzi kiállítás a székelyudvarhelyi református kollégium múzeumában

nyolc címmel közreadott írás egy múltbeli foglalkozás szakszerű ismertetése. A kétszáz éves folytonosságra visszatekintő ványoló tevékenységét esettanulmány formájában ismerteti, s közben rögzíti a legapróbb technológiai részleteket is. Hasonló pontossággal készítette el *Az udvarhelyszéki székely szekér* című tanulmányát, amelyben a szekértípusokra, ezek rendeltetésére és előállítási módjukra helyezi a hangsúlyt. Hasonló témakörbe sorolhatók *A lakodalmi prémes (vagy peremes)* és *A húsvéti tojásról* című, rövidebb terjedelmű cikkei is. Az első (Siklódi Pál társszerzővel összeállított) írás egy kalácstésztából készített sütemény előállítási módját, illetve az ehhez társított közösségi eseményeket vázolja. Ez esetben az olvasóban joggal fogalmazódhat meg hiányérzet, hiszen a diskurzus tárgya nincs térben és időben behatárolva. A hímes tojásokról szóló rövid, összegző írását pesszimista hangvétel jellemzi. Hangsúlyozza, hogy a díszítőgyakorlat nagyon visszaszorult, s már kevesen ismerik a hagyományosnak minősíthető mintatípusokat.

Haáz Rezső külön érzékenységet tanúsított a hagyományos öltözködés iránt. Több írásában, számtalan előadásában azon közösségi események mellett érvelt, amelyek alkalmával feleleveníthető a népviselet. *Leányaink nemzeti viselete* című írása ugyanezen törekvés jegyében született, (szinte) propagandisztikus alkalmakat ajánlva, amelyeken a lányok viseletben mutatkozzanak. A saját maga rajzolt és színezett viseletmintákat (1. a mellékelt illusztrációkat) alapos terep kutatás előzte meg, szerencsés esetben pedig közlésekben fogalmazta meg tapasztalatait. *Egy székely falu öltözete* címmel írta meg egyik legmegalapozottabb tanulmányát, részletezve a lövétei viselet számos szegmensét. Előbb a férfi ruházatot, majd a női viseletet ismertette, s ugyanakkor kitért a menyasszonyi és halotti ruházatra, s nem utolsósorban a gyerekek öltözetére.

A népművészetre reflektáló írásai az 1994-es gyűjteményes kötet szerkesztéséig kézirat formájában maradtak. Legtöbbjüket nem publikálás céljával készítette elő, hanem elhangzott előadásainak kézirat változatai. Ilyen tekintetben érdeme igencsak kimagasló, hiszen minimális szöveggondozással lehetett megjelentetni ezeket. Az *Udvarhelyszéki népművészetről*, *A székely népművészetről* és *A székelység néprajzáról* cikkek hasonló tematikában íródtak. Jellemző vonásként említhető, hogy a székely kultúrát mítikus távlatba helyezi, s ennek érdemeit

messzemenően elkülöníti a környező népcsoportok értékeitől. Sajátos előadásmódot választva, diskurzusát egy virtuális székely faluközösség szintjén kezdi, majd csomópontokat kijelölve közelít valamely tárgyi örökséghez: templom, székelykapu, székely ház, népviselet, textiliák stb. A tárgyalkotás múltjáról és jövőbeli lehetőségeiről további két szövegében értekeznek: *A háziipar és a népművészet*, *Háziipari törekvések a Székelyföldön*. Ez utóbbi két cikke jelen körülmények között is időszerű, s olvasásra érdemes, hiszen szakszerűen vázolja a háziipari termékek és népművészeti alkotások közötti különbségeket, s találon fogalmazza meg azt, amit napjaink „nép-

művelői” nem ismernek fel: „amiket most a mi népművészetünkről jól és szépet hallottunk, az arra a népművészetre értendő, amely csak volt, amelynek ma már legfennebb a roncsait ha láthatjuk”.

Végül fontos megemlíteni *A kollégium néprajzi gyűjteménye* című cikkét, amely – tartalmából fakadóan – nemcsak múzeumtörténeti, hanem néprajzi szempontból is forrásértékű. Haáz Rezső néprajzi munkásságának elemzésekor azt sem téveszthetjük szem elől, hogy közléseit minden esetben saját rajzaival illusztrálta, sőt Viski Károly és Györffy István több székelyföldi tematikájú írásait alapozták a székelyudvarhelyi múzeumalapító kutatásaira, szakszerű illusztrációit előszeretettel használták.

Miklós Zoltán

1. Az ismertetésre kerülő közléseknek nem jelzem az eredeti megjelenési helyét, hiszen újrapiublikált formában mind megtalálhatóak az alábbi kötetben: Haáz Ferenc Rezső: *Udvarhelyszéki tanulmányok*. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1994.

Molnár István (Bordos, 1910. december 17. – Székelykeresztúr, 1997. január 10.)

Molnár István nem mindennapi jelenség volt, bár látszatra nem vehettél észre rajta szembeötlő különbséget, amely elválasztotta volna őt sok egyszerű és szerény székely embertársától. Életrajzi adatai dinamikus életutat rajzolnak ki előttünk. Életfája mélyen gyökerezik a székely unitárius közösség talajában. Nemzedékekig visszamenően unitárius lelkészek az elődei, akik Torockó környékén, a Nyárad, a Küküllők, a Fehér Nyikó, a Kis- és Nagy-Homoród vidékén megmaradásunk reménységének fáklyahordozói voltak.

1910. december 17-én Molnár Kálmán (Molnár Miklós pap fia) unitárius lelkész és neje, Sárosi Juliánna (Sárosi József pap leánya) fiúgyermekáldásnak örvendve várják a karácsonyt a kicsiny bordosi – Udvarhely vármegye nyugati peremén lévő – parókián. Az új esztendő ajándéka lesz aztán, hogy a Székelykeresztúr melletti unitárius egyházközség, Újszékely meghívja lelkészének a még pályakezdőnek számító, de ígéretes tehetségű papot. Molnár István számára csak anyakönyvi adat Bordos, mert őt boldog gyermekévé Újszékelyen töltötte. Csoda-e hát, hogy az újszékelyiek magukénak tartják őt? De István számára sem közömbös a falu, mert itt dőlt sírba 1915. december 17-én ifjan, tragikus hirtelenséggel az édesapja.

Az elárvult család Sárosi József nagyapával Ravában, Bordos szomszéd falujában talált menedéket. A szerető nagyszülői védőszárnyak pótolni próbálják az elveszített családi otthon melegségét és biztonságát. Itt, Ravában nyiladozó fogékony értelmű mohón issza magába és raktározza el lelke mélyére a népelet gazdag világának színes képeit, hogy ezek egy-két évtized múlva Szentgericén – ahova 1928-ban, a nyugalomba vonuló nagyapával kerül – szaktanulmányok formájában maradjanak megörökítve az utókor számára. Ravában dőlt el Molnár István sorsa, hogy a könyv és az iskola lesz az ő élethivatása. Sárosi tiszteletes értett ahhoz, miként lehet rákapatni a gyermeket az olvasásra, s miként lehet megszerettetni a szellemi értékeket. Igaz, hogy ebben nem kis része volt a ravai unitárius kántortanítónak, Péter Józsefnek, aki a mezőn talált, eke kifordította régiségeket iskolájába gyűj-

tötte, a hozzájuk fűzött történetekkel megidézte az ősoket, és az irántuk való tisztelet és szeretet érzését tanítványai szívébe véste.

Életének következő állomása lesz Székelykeresztúr. Az első tanár, akinek a gondjára bizza unokáját Sárosi tiszteletes, az a főgimnázium neves földrajz-termesztetrajz szakos tanára, Szolga Ferenc. Molnár István mindig hálával és tisztelettel beszélt Szentmártoni Kálmán történelemtanáráról, aki a vidék történetét kutatta, és hálásan emlékezett – valahányszor a múzeumalapítás került szóba – Nagy Lajos rajztanárra, aki a néprajzra irányította a figyelmét.

A vakációra nagyszüleihez hazatérő gimnazista diák új megfigyelési szempontot kap. Lám, a falusi ember szerzőszámai, edényei és környezete nem csupán gyakorlati célt szolgálnak. Rádöbben, hogy ezek az ősök cserépbé, fába, kőbe, vasba és textíliába rögzített üzenetei, amelyeket meg kell őrizni, és tovább kell adni a következő nemzedék-

Molnár István szobra a székelykeresztúri múzeum udvarán Györfi Sándor karcagi szobrászművész alkotása

nek. A ravai *oskolamester* után itt éri a második serkentő hatás a néprajzi tárgyak irányába. Átéli a karácsonyi kántáló legények örömet, a húsvéti locsolók pajkos jókedvét. Részt vesz a kalákában, beüti magát a fonóba és megbámulja a farsangolók színes világát, pajzánkodását. Aztán Újszékely után a szentgericei temető is a halottak iránti napi kegyeletadózás színhelye lesz Sárosi József 1946-os halálát követően.

Erős benne a papi elődök hívó üzenete. Az újabb életút-elágazásnál, az 1929-es keresztúri unitárius főgimnáziumi érettségi sikeres letétele után ennek a családi sugallatnak köszönhető, hogy a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémia felé veszi az irányt, ahol el is végzi az első évet. Így indul Molnár István a tanári hivatás felé, mert 1929-től a kolozsvári I. Ferdinánd Tudományegyetem földrajz-történelem szakán is hallgatja az előadásokat, többek közt, s talán nem véletlenül éppen Traian Vuia etnográfiai kurzusát, amelyből vizsgázik is.

Első néprajzi közleményeit egyetemista éve alatt írja. Nem véletlen, hogy a székely anyaváros tudós természet- és néprajzbúvára, Bányai János által alapított lapban, a *Székelységben* debütál.

1935-ben tanári oklevéllel tér haza. Természetes, hogy az alma mater örömmel és szeretettel fogadja a frissen végzett földrajz-történelem szakos tanárt. Volt történelemtanára, Szentmártoni Kálmán boldogan testálja Molnár Istvánra, a méltó utódra a történeti filológiai katedrát és szertárat, s elülteti az ifjú tanár lelkébe az iskolai szakszertárat egyesítő, önálló iskolai múzeum létesítésének gondolatát. Szövetségesre talál e nemes ügy véghezvitelében Nagy Lajos, a tapasztalt rajztanár személyében, hiszen ő hozta létre az iskolai népművészeti rajzszeretárat.

1936-ban rendes tanári székfoglaló beszédében Molnár István hitet tesz eszményképe, báró Orbán Balázs mellett, s ezzel kitűzi a zászlót a keresztúri múzeummért folyó küzdelem csataterén. (A beszéd Orbán Balázs halálának ötvenedik évfordulóján, 1940-ben jelenik meg az *Unitárius Egyházban*.) Közben a városal is „vérszerződést” köt, amikor 1935. szeptember 17-én örök frigyre lép a helybeli születésű Péterffy Erzsébet ifjú takácsmesternővel, aki az új házasságba három kisgyereket – Török Magdát, Lászlót és Jucikát –, egy jól működő kis textilüzemet hoz, és biztonságos, szeretetteljes, meleg családi otthont teremt mindnyájuk számára. Az utóbbiak nem

lebecsülendők egy eljövendő tudós és közösségéért ügyködő kisebbségi tanár számára sem.

Az első házassági évfordulót már az egyhetes Molnár Kálmánka is köszönti a maga zsenge hangján. Sem a válságokban fulladozó harmincas évek, sem a vérzivataros negyvenes évek eleje nem kedveztek a kultúra napszámosságainak. Molnár Istvánnak is – akár a többi tanár-, tanítóembernek – többször ott kell hagynia a meleg családi fészket, a szűkös kenyeret adó katedrát, és az átképzések, mozgósítások után a harctéren találja magát. A gondviselés, amelyet nem csak az egyházi ügy odaadó szolgálata által akart meghálálni hátralevő életében, hazarendeli 1945 elején a hön hajtott keresztúri családi otthonba.

1944 kora tavaszától a háború miatt kényszervakációzó gimnázium számára az 1945 elején hazakerülő tanár megjelenése nagy nyereség, mert éppen nagy tanárhiánnyal kínlódnak. Az újra katedra mellé álló ifjú kollégáját így köszönti Nagy Lajos: – Ugye, István, megcsináljuk a múzeumot?

Mint évszázadokkal ezelőtt, a keresztúri „középtanoda” építéskor a kollektáló diákokra, most is elsősorban a tanulói ifjúságra, a város lakosságára és környéke székelységére számít a szervezés. A gimnazisták az Éhségcsillapító Szövetkezet (iskolai bolt) megalakításával válaszolnak a múzeum anyagi alapjainak előteremtésére szólító felhívásra. A város néhány kereskedője haszonmentes áruszállítással járul hozzá, hogy e vállalkozás jövedelmező legyen, s a múzeum javára forduljon a bevétel. A megválasztott diákvezetők maguk járnak elől jó példával, s a gyűjtőívekre felvezetik társaik pénzbeli és téglaemagjánlásait, hogy aztán a városban és környékén is adakozásra serkentsenek mindenkit. Az ifjúsági kulturális rendezvények jövedelme, a „falumunkára” járó diákok összegyűjtött pénzecskeje és vasárnapi régiséggyűjtő vidéki kirándulásai meghozzák a várt eredményt.

1946 szeptemberében a gimnázium tornaterme felé vezető tágas folyosó és a tornaterem karzata megtelik a begyűjtött tárgyakból rendezett kiállítás ígéretes, szép anyagával. Ezt tekinthetjük a báró Orbán Balázs nevét viselő iskolai múzeum megalakulásának. Újabb profilú kiállításra is szükség lett, hogy a begyűjtött anyagot láthassák az adakozók és a beszerzők is. Már ekkor nyilvánvalóvá válik, hogy a múzeumszervezés itt nem állhat meg, máris túllépte az iskolai múze-

um kereteit a gyűjtött anyag mennyisége és minősége.

Az iskola vezetősége, felmelve a kialakult helyzetet, 1946. március 8-án kéri a felettes szerveket, hogy az önálló, különálló múzeum létesítési tervét terjessze fel jóváhagyás végett, amelyet meg is adnak azzal a kikötéssel, hogy érte Molnár István felel, aki aztán lássa, hogy mit és miből állít elő, mert állami anyagi támogatásra nincs kilátás a közeljövőben.

A gimnáziumi múzeum a város főterén, a volt Flórián-féle üzlet és a mellette lévő városi kaszinó épületében a célnak megfelelő otthont és elrendezést nyert. 1950 első felében a gimnáziumból át lehetett telepíteni a gyűjteményt új otthonába, és így megnyithatta első kiállítását a látogatók előtt a keresztúri Városi Múzeum, az eljövendő tájmúzeum magja. 1950. augusztus 23-án megnyílik az első régészeti, történeti kiállítás. A természetrajzi osztály megszervezésével (1956–1960) elérik a múzeum tájjellegének kiteljesítését.

Eközben Molnár István számára a fő megélhetési forrást a tanári állás jelentette. A felekezeti iskolák államosítása után, 1948-tól a helyi állami tanítóképzőbe kap kényszerű áthelyezést. Itt folytatja a gimnáziumban elkezdett városi múzeumszervezést, a tanítójelöltek bevonásával egészen 1956-ig, a tanítóképző Székelyudvarhelyre való áthelyezéséig.

1956-tól mint múzeumigazgatót alkalmazza a rajoni, illetve tartományi művelődési osztály. Így teljes felszabadult idejét a múzeum vezetésének és hivatása kiteljesítésének, a múzeum tudományos alkotóműhelyi rangra emelésére fordítja. A néprajzi anyag szakszerű kezelésére behozza a múzeumba Molnár Kálmánt, édesfiát, aki konzervátori átképzésben részesült betegség miatt félbehagyott egyetemi tanulmányai után. A tudományos osztályozás és igényes kiállítás – Ughy István festőművész hozzájárulásával – után sor kerül a vidékkel állandó, élő kapcsolatot fenntartó kutatások nyomán felfedezett és megmentett, kallódó népi ipari szerkezeteknek a múzeumba való behozatalára és szakszerű szabadtéri elhelyezésére. Az eltűnőben lévő régi székely kápkból és falusi házakból sikerül a múzeum udvarán felállítani a kecseti házat.

Mint hivatalosan működő állami intézmény vezetője, múzeumigazgató, az eddigi baráti kapcsolataira építve, bekapcsolódhat az országos múzeumháló-

zat tudományos kutatótevékenységébe. Így együttműködik a székelyföldi, az udvarhelyi, majd a kolozsvári, a szebeni és a bukaresti múzeumok kutatóival és vezetőségével.

Keresztúr és Udvarhely vidéki közös ásatásokat szerveznek Énlakán, a Firtos várában, Zetevaránál, Kisgalambfalván, Nagymedeséren, Csekefalván és helyben Székely Zoltánnal és Cornel Irimiével, hogy a régészeti anyag a történelmi kiállítás és tudományos kutatás nyersanyaga legyen. Molnár István is részt vesz a Sepsiszentgyörgy környéki mintegy tizenkét régészeti telep és néprajzi zóna feltárásában és kutatásában. Ezek kiváló továbbképzési lehetőségek, amelyek ugyanakkor az 1946–1948 között Gunda Bélánál megszerzett néprajzi doktorátushoz méltó tanulmányok, közlemények megszületésére adnak alkalmat. Így jut el Molnár István és az általa vezetett intézmény is a tudományos világ széles horizontjához. Valamikor a helyi *Székelységben* indult (1934), aztán eljutott az *Erdélyi Múzeumhoz* (1947), a *Miscellanea Ethnographica*hoz (1947), a *Néprajzi Közlemények*hez (1957) és az *Ethnographiá*hoz. Száznál több írása jelenik meg.

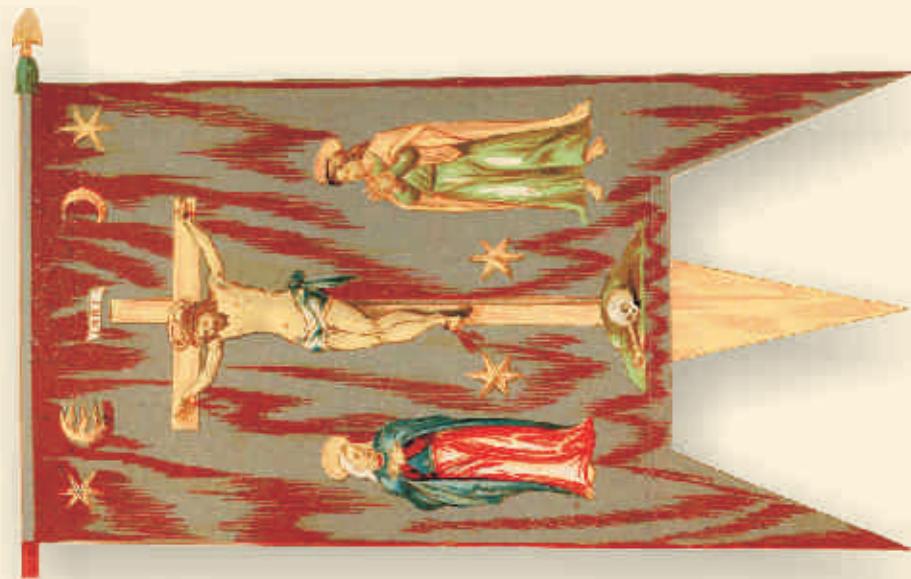
Az 1979-es múzeumigazgatói nyugdíjazásától várt „szabadidő-milliomosi” reménye nem hozza meg a várt eredményt. Ebben ludas a korral járó betegségének megjelenése, fokozatos előretörése. Drága élettársának elvesztése (1981) is súlyosbítja a helyzetet.

Kálmán fiával együtt jelentetik meg a *Sóvidéki keresztiszemesek* (1971), és múzeumi munkatársával, Ughy Istvánnal a *Csontkarcolatok, porszaruk rajzai* (1975) című köteteket.

Székelykeresztúr önkormányzata 1995. január 18-án érdemei elismeréseként a „város első díszpolgára” címet adományozta neki. A gondviselés azt is megengedte Molnár Istvánnak, hogy bár beteg, de átvehesse 1996 novemberében gazdag életművéért az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Bányai János-díját.

Balázi Dénes

Székelyek hadizászlók alatt

A többszínű, ábra nélküli vagy ábrával ellátott zászlók, lobogók már az ókorban használatosak voltak. Elsősorban a különböző katonai egységek megkülönböztetésére használtak. Ugyanakkor tájékozódási pontul szolgáltak az ütközetben, körülötte gyűltek össze a katonák, jelölte az uralkodó vagy csapatvezér helyét a csatarendben vagy a táborban, kijelölte a menetirányt, vele adtak jelt az előrenyomulásra vagy a visszavonulásra (hangtalan vezénylet) stb. A középkor folyamán a zászlóhasználat tovább „színesedett”, főként azt követően, hogy a címerek használatra széles körben elterjedt. Már nemcsak a királyok, hanem egyes főurak csapatai, a különböző testületek, céhek is saját zászlóval rendelkeztek. A zászlóhasználat az állandó hadseregek létrejöttével (XVII-XVIII. század) még változatosabb lett. Más típusú zászlót használt a lovasság (ún. *kornéta*) és mást a gyalogság, sőt a kisebb katonai egységeknek (század, zászlóalj) is volt saját zászlójuk, amely hűsége kötelezte a csapatokat, és igen nagy becsben tartották őket. Nem véletlen, hogy akinek a gondjára bízták, az életével felelt a megtartásáért. A zászlótartónak tehát bátor szívűnek, a hadakozásban jártas embernek kellett lennie. Annál is inkább, mert középkori hadiszokás szerint a sarkantyúját ütközet előtt leoldották, nehogy megfutamodjék a zászlóval.

A középkorban a székely ispán (egyben erdélyi vajda) – aki jómaga is az ország zászlós urai közé tartozott – vezette a királyi zászlói alá a székely

hadakat. A királyi zászló I. (Szent) László uralkodása alatt *vörös* színű volt. A korabeli feljegyzésekben azt olvashatjuk, hogy a király a kunok elleni csatában „az vér színű zászlót maga megragadta...” Vörös színű zászlóval, véres karddal vagy véres nyárrsal mozgósítottak országsgazt, háborúk és nagy veszélyek idején is. A mozgósítás eme módzata még a XVI-XVII. században is szokásban volt a székelyeknél.

Akárcsak az erdélyi vajdaságnak, az önálló Erdélyi Fejedelemségnek is volt saját zászlója, amelyet forrásaink „*ország zászlajának*” neveznek, de színeiről csak annyit írnak, hogy nagy aranyos zászló volt. Ilyet kapott Perényi Péter 1526-ban Szapolyai János királytól Székesfehérváron, „az erdélyi vajdasághoz” (Szerémi György: *Magyarország romlásáról*. Bp., 1979. 157.). Bethlen Miklós említi önéletírásában, hogy Apafi Mihály fejedelem az 1681. évi hadjáratából megtérve, az ország zászlait, „*egy nagy kék és három kisebb selyem-matéria aranyosokat* mind magával hordozott, hogy a székes helyben (Gyulaféhevárt), quasi triumphando tegye le” (Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp., 1980. 728-729.). Más források arról tudósítanak, hogy

Csikszék zászlója

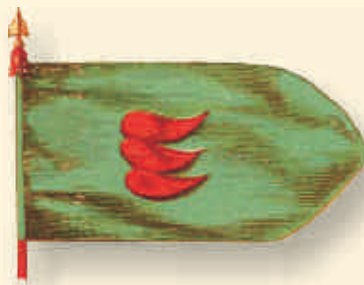
Erdély színei a kék és az arany sárga voltak (a három magyar szín mellett e két szín fordul elő több alkalommal is a fejedelmi pecsétek zsinórfonadékában).

A székelyek középkori zászlóhasználatáról szinte semmit sem tudunk. Adataink a kora újkorban, az Erdélyi Fejedelemség idejében szaporodnak meg. Ezek szerint az 1595. évi havas-élvi hadjárat során Marosvásárhely lovassága a Mátyás király korabeli, azaz a még általa adományozott zászlóval vonult hadba. A féltve őrzött zászló *vörös színű* volt, továbbá aranyozott betűkkel a következő szöveg volt ráhímezve: *Jesus Nazarenus Rex Iudaeorum*.

Számos erdélyi hadizászló színes rajza maradt ránk azokban a zászlókódexekben, amelyek a XVII. század elején készültek Prágában, és amelyeket a Drezdai Királyi Könyvtárban őriztek. Ezekről a zászlókról, amelyek nagyrészt 1599–1601 között kerültek az erdélyi hadszínterekről hadizászmányként a császári udvarba, Mika Sándor és Thaly Kálmán tudósítanak először (*Turul*, 1893. 1. sz. 9–11. o., 2. sz. 93. o.). A korabeli csapatzászlók azonban legtöbbször a fejedelmek saját családi címereivel voltak díszítve. Ennek megfelelően a kódexekben szereplő 32 lovassági és 4 gyalogsági zászlón a Bátorhoriak címerét, a sarkányfogakat látjuk viszont, néhány esetben az alapszíntől elütő színben, két, egymásra keresztbe fektetett sávval (András-kereszt) együtt. Az 1595. évi hadjárat idején a régi szabadságjogok visszanyerésének reményében a feketehalmi táborba tömegesen özönlő székely „parasztok” hasonló zászlók alatt vonultak Havasalföldre, amint azt az akkoriban készült, csatajeleneteket ábrázoló rézkarcok is bizonyítják.

A zászlók között néhányon viszont láthatjuk a székelyek régebbi vagy újabb szimbólumait is. Marosvásárhely korabeli zászlaja fehér színű volt, rajta a következő címerrel: egy páncélos kar által tartott kardon átdöfve a medvefő és a szív, jobbról a holddal, balról a csillaggal. E zászló – amint azt a kódexkészítő (Puchner György, a szász választófejedelem egyik mérnökkari tisztje) megjegyzi – a prágai bemutatásnál nagy feltűnést keltett; nem tudták, hová való zászló, mire a császár magához vitette, és közelebbről megtekintette. A

Székely gyalogzászló

Báthori-címeres hadizászlók

A zászló szintén kék alapszínű, fehér sávval (és nem arannyal, ahogyan egyesek vélik!), rajta a Z. (ZEKEL) M. (MÓZES) monogrammal (l. Örökségünk, 2007. 2. sz. 27.) E zászlók tulajdonképpen előképei a – napjainkban „székely zászlónak” nevezett – Székely Nemzeti Tanács zászlójának (kék alapon arany sáv, a felső kék sávon arany nap és ezüst hold), amelynek tervezője nemcsak ebből a két zászlóból, hanem a székely címer színeiből (a pajzs mezejének kékje, a nap aranya és a hold ezüstje) ihletődött.

Forrásaink arról is tudósítanak, hogy a zászlók uralkodói óhajnak megfelelően időközben színt is változtathattak. Thaly Kálmán szerint pl. Udvarhelyszék ősi „veres” zászlóját, hogy II. Rákóczi Ferencnek kedvébe járjon, 1707 áprilisában, a marosvásárhelyi fejedelmi székbe emeltetésének idején „vereskék” színűre változtatta.

Forrásaink, a székely katonai összeírások számos székely „század” (század) zászlótartójának a nevét is ránk örökítették. 1596-ban Kornis Farkas azon udvarhelyszéki jobbágyairól készült jegyzékében, akik az 1595. évi havaselvi hadjáratban a „parasztság közül” részt vettek, ott találjuk homoródalmási Kis Péter zászlótartó nevét (*Székely Oklevéltár*. Új sorozat. VII. 77.). 1604-ben az udvarhelyszéki Vas Péter hadnagy gyalogszázádnak kénesi Nagy Imre, a Nagy Ferencének jászfalvi Virág Márton, a Kolumbán Ferencének olaszteleki Tobiás Tamás volt a zászlótartója. Az orbaiszéki, Vajna Mihály hadnagysága alá tartozó lovasoknak Kádár Balázs, a sepsiszéki Szép Antal gyalog hadnagy századának Deák Mihály, Sebestyén Péter századának Barlabás Máté, kézdiszéki Balogh György hadnagy századának markosfalvi Farkas István volt a zászlótartója (*Székely Oklevéltár*. Új sorozat. IV. 162, 164, 168, 187–189.).

András-keresztes hadizászlók

kódexben ott találjuk Udvarhelyszék zászlóját is a vörös keresztekkel. Ugyancsak e gyűjteményben feltűnik egy templomi zászló, amilyent a katolikus egyházban szokás használni (ún. keresztzászló). „Ez lila szín zászló, s a rajta levő kép a keresztre feszített Jézus Krisztust ábrázolja, a kereszt lábánál jobbról Mária, balról János apostol alakjával. A zászlón látható hold és csillag székely eredetre vallanak – írja Mika Sándor –, s aligha csalódunk, ha e zászlóban az egyetlen tisztán katolikus székely szék, ti. Csíkszék zászlóját véljük felismerni”.

A gyűjteményből még két zászlót mindenképp megemlítenénk. Ezek közül egyik valószínűleg székely gyalogsági zászló, amelynek kék alapszínén fehér sáv, rajta két arany csillag, arany nap és arany András-kereszt látható. A másik egy monogramos zászló, amely a kutatók szerint a Székely Mózesé volt.

Végezetül megemlíttük, hogy külön zászlai voltak a fejedelmi testőrségnek is. A „székely nemzetnek” kötelessége volt testőröket küldeni az udvarba (lovast és gyalogot egyaránt). Minden szék 100-100 lovast, akik időközönként váltották egymást. „Zászlóról, méltó felszerelésről és ruházatról a szék gondoskodott” – írja Rugonfalvi Kis István. „Minden szék zászlójának más színe volt (az Udvarhelyé vörös), egyik oldalára a fejedelem, másik oldalára a szék címerét hímezték” (*A nemes székely nemzet képe*. Bp., 1939. I. k. 162.). A gyalogok az ún. kék darabontok sorában szolgáltak, valószínűleg Bethlen Gábor udvartartásának számadáskönyvében is szereplő „veres szélű kék tafota [...] gyalog zászló” alatt (*Udvartartás és számadáskönyvek*. Közli Radvánszky Béla. Bp., 1888. I. k. 285.).

Mihály János

A modern sajtó kezdete Csík vármegyében

Az osztrák–magyar kiegyezést követően a fővárosban, Budapesten vagy a nagyobb városokban mindennapi eseménynek számított egy új lap alapítása. Azonban egy vidéki kisvárosban vagy egy székely vármegyében ez szenzációszámba ment. Egy lapalapításhoz pénzre volt szükség, de ugyanakkor egy olyan lelkes írógárdára, amely képes arra, hogy egy lapot életképessé, tartalmassá és elevenné varázsoljon. Vidéken a lapszerkesztők nem a pénzért dolgoztak, hiszen a legtöbb lap csak évek múltán vált nyereséggé, inkább pusztán lelkesedésre volt szükség. Vidéken nem volt akkora olvasóközönség, amely biztosíthatna volna több vidéki lap számára a gondtalan megélhetést. Ezért egyes települések esetében csak egy lap jelent meg éveken keresztül, majd a 19. század utolsó évtizedétől került kiadásra egyszerre két-három lap a megyeszékhelyeken.

A lapok hirdetések által tudták volna az olvasóközönség számát emelni. Mégis a 19. század nyolcvanas éveiben a vidéki lapokban a hirdetések hiánya érzékelhető. Ez fokozottan érvényes volt a székelyföldi térségre vonatkozóan, ahol a kereskedelem és az ipar fejlődéséről alig beszélhetünk. A helyi kereskedők és iparosok nem áldoztak termékeik és szolgáltatásaik reklámozására. Ezt kiválónan bizonyították a *Csíki Lapok* első évfolyamai, amelyekben alig volt hirdetés, s ezek is budapesti vagy más vidéki városok kereskedőinek a termékeit reklámozták. A székelyföldi lapok így részben az előfizetési díjaktól és egy-két támogató pénzétől függtek.

A kiegyezést követő években Csíkszeredáról vagy Csík vármegyéről a Kolozsváron megjelenő *Kolozsvári Közlöny*ben, majd az 1870-es években a Székelyudvarhelyen megjelenő folyóiratokban (*Udvarhely*, *Baloldal*,

Udvarhelyi Híradó), továbbá a Brassóban, majd Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Nemerében* lehetett kisebb-nagyobb híradásokat olvasni. Ezek a lapok igyekeztek betölteni azt az űrt, ami lap hiányában Csík vármegyében kialakult. A Csík vármegyei értelmiség számára a fentebb említett lapok biztosították publikálási lehetőséget. 1877 végén megszűnt az *Udvarhelyi Híradó*, így hosszú időre Udvarhely vármegye is saját lap nélkül maradt. Ezáltal a csíki térség számára a Sepsiszentgyörgyön megjelenő lapok váltak a legközelebbi megnyilvánulási lehetőséggé.

Az első székelyföldi lap, amelynek megindításában a csíki értelmiségiek is jelentős szerepet játszottak, a Kézdivásárhelyen kiadott *Székelyföld* volt, melynek mutatószámja 1881 karácsonykor jelent meg. Az újságot Dobay János és T. Nagy Imre szerkesztette és Szabó Albert kézdivásárhelyi nyomdájában került kiadásra. T. Nagy Imre érdekelt volt az 1882-ben Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Székely Nemzet*nél is, amelynek társszerkesztője és a csíki részek állandó tudósítója volt.

Csíkszeredának komoly problémát jelentett, hogy nem rendelkezett nyomdával, ami egy helyi újság megjelenésének előfeltétele volt. Egy báli meghívó kinyomtatásáért sokszor a szomszédos városokba kellett menni. A bíróságok vagy különböző intézmények saját litografáló gépen sokszorosították kiadványaikat. Csíksomlyón, a ferences kolostorban volt nyomda, azonban nem felelt meg a modern igényeknek. A *Székelyföld* kiadója 1882-ben egy csíkszeredai fióknyomdát létesített, amelynek irányítására Györgyjakab Márton segédet küldte ki. A nyomdát előbb a Gecző-ház egyik bolthelyiségébe, később az Orbán-telek kisebb házába, majd a Szöcs Ignác-féle kis faházba helyezték el.

Rövid időn belül Szabó Lajos létesített nyomdát Csíkszeredában, a későbbi Otthon kávéház helyén álló faépületben. A nyomdának otthont adó helység azonban leégett, a nyomdagép előbb Gyergyószentmiklósról, majd Székelykeresztúrra került. Ezt követően Betegh Pál és Mester János nyitottak nyomdát Csíkszeredában *Haladás* név alatt, de ez a vállalkozás is rövid életűnek ígérkezett.

Csíkszereda tényleges nyomdásza Györgyjakab Márton lett, aki lassan megvagyonosodott, nyomdáját korszerűsítette. Így megteremtődtek egy helyi lap kiadásának műszaki feltételei.

Csík vármegye területén a kiegyezés után megjelenő első lap *Az Igazság*, amely 1886. július 1-jén Gyergyóditróban látott napvilágot, de a nyomdai munkálatokat a csíkszeredai Györgyjakab Márton-féle nyomda vé-

gezte. Megjelenésekor a lap vegyes tartalmú katolikus tanügyi havi közlőnynek nevezte magát. Felelős szerkesztő Bordeaux Felicián Olivér ditrói hitoktató, aki mindjárt az első lapszám címlapján meg is fogalmazta a lap céljait. Az újonnan megjelenő havi közlőny a valláserkölcsi nevelés különféle módjainak kívánt terjesztője lenni, szem előtt tartva az egyházi, iskolai, közegészségügyi és gazdasági problémákat, ugyanakkor az olvasóknak hasznos tudnivalókat és szépiro-

A *Székelyföld* Csík és Háromszék vármegyék érdekeit akarta szolgálni. A lap eleinte hetente négyszer, majd később kétszer jelent meg. Pénzügyi szempontból teljesen az előfizetőktől függött. Előfordult, hogy egy-egy lapszám szinte teljesen csíki közleményeket tartalmazott. A folyóiratot kevés tollforgató munkatárs támogatta. 1882-ben a szerkesztők a lap érdekelttségét kiterjesztették Székelyudvarhelyre is, ott dr. Kabdebó Ferenc volt a társszerkesztő.

dalmat kívánt nyújtani. A szerkesztő *Az Igazság* című lapot egyfajta tisztelgésnéppen jelentette meg XIII. Leó pápa 50 éves áldozási jubileumára, amire 1887-ben került majd sor. A lap füzet alakban jelent meg, egy évre 2 forint 20 krajcárba került. A szerkesztő kijelenti, hogy aki pártolja a lapot, az: „1. a pápai jubileum emlékére egy ékkövet hoz, 2. az elhagyott gyermekekkel irgalmasságot tesz, 3. a tanügyet előmozdítja – a jó irányú irodalomba való működésünket örvendezteti.”

A lap első két évfolyamában elsősorban a helyi egyházi és tanügyi alkalmazottak írtak, leginkább vallási és hitkérdésekről. A főmunkatársak között találjuk Imecs Fülöp Jákót, Vitos Mózes, Zichy Antalt, gróf Eszterházy Sándort, Barabás Rajmondot. A lap első évfolyamának tiszta jövedelme öszentségének, XIII. Leó pápának 50 éves papi jubileumi emlékére, valamint a haza szegény és árva gyermekeinek javára volt szánva. 1887-ben a pápának elküldték a lap díszpéldányát. XIII. Leó pápa köszönetként megáldotta a lapot: „*Az Igazság* összes mun-

katársainak és olvasóinak a cél szerencsés elérése végett apostoli áldásunkat adjuk.”

1888-tól, a harmadik évfolyamtól a lap szerkezeti és tartalmi változáson ment keresztül. A neve is változik, eltűnik az *Az* szócska, új neve *Igazság* lesz. A lap most már: *Egyházi, Tanügyi, Társadalmi, Szépirodalmi, Közművelődési, Közgazdasági, Iparügyi és Ismeretterjesztő havi közlönynek* nevezi magát. A folyóirat oldalain megjelennek a képi ábrázolások, nyitottabbá válik a világi események iránt, a kor sajtójában divatos szépirodalmi Tárca rovat pedig a lap egyik legkedveltebb része lesz. A harmadik és negyedik oldalakon helyet kapnak a külföldi hírek és a reklámok.

Az 1888. évi második szám érdekes pénzügyi számadást közöl az első két évfolyamról. Ebből kiderül, hogy a lap első évfolyamának 645 pártoló tagja volt, a második évfolyamnak pedig 589. Az előfizetőkként jelentkezők fele azonban még 1888 februárjában sem fizette be a díjat, így fenntartása anyagi kárral járt. Feltehetően azért,

hogy nagyobb olvasóközönségre tegyen szert, a lap nyitottabbá vált, a harmadik évfolyamtól inkább világi jelleget öltött.

A lap szerkesztője azonban 1888 decemberében az utolsó lapszámban arról kénytelen értesíteni olvasóit, hogy az újévtől az *Igazság* nem jelenik meg, anyagi zavarok és a szerkesztő sokoldalú elfoglaltsága, illetve rossz egészségügyi állapota miatt.

Az 1888-as év azonban egy új lap, a *Csiki Lapok* alapításának az éve, mely egyben a modern újságírás kezdetét is jelentette Csikszeregyénben. Az új lap története példaértékű, 1888–1944 között szolgálta a Csík vármegyei társadalom érdekeit, tudósítva a csíki régió mindennapjairól.

Gidó Csaba

Gyógyszer és valuta Az oroszhegyi szilvapálinka

Az oroszhegyi szilva és a belőle készült termékek mindig nagy népszerűségnek örvendtek a környéken. A csíki és gyergyói falvakban örömmel vásárolják a kőberes szekerekről az oroszhegyi szilvát, az udvarhelyi piacon nagy becsülete van az oroszhegyi szilvaíznek, és ki ne ismerné a szilvából készült legnépszerűbb terméket, a pálinkát.

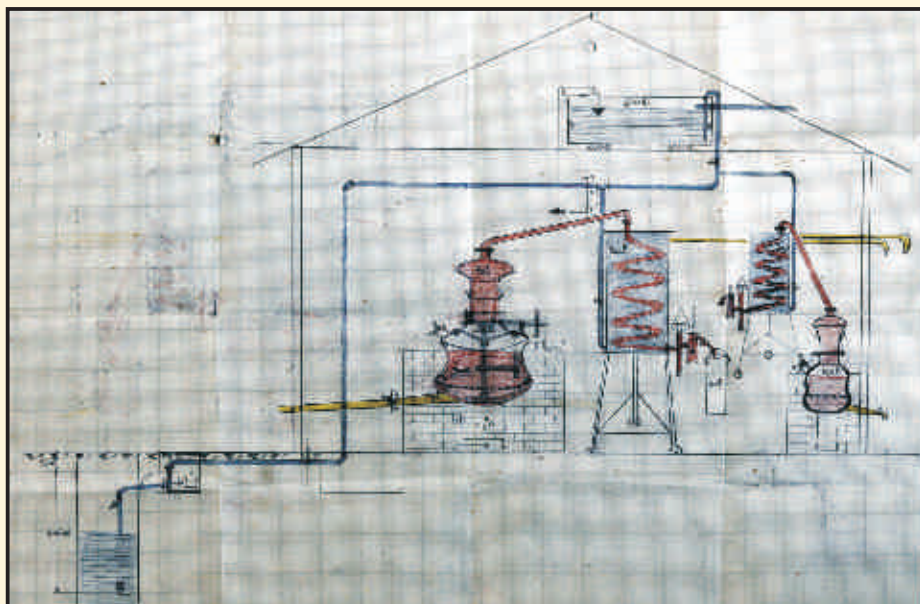
A pálinkafőzés a szilva feldolgozásának talán legismertebb módja. Szeptemberben a gyümölcs egy részét a csíki, gyergyói falvakba szállítják, ott értékesítik, a másik, nagyobb részből pedig pálinkát főznek. Az érés folyamán lehullott szilvát, a hullást, és a pálinkának szánt gyümölcsöt válogatás nélkül összegyűjtik egy fakádba, amit előzőleg vízzel teleengedtek, hogy „degedjen”. Az edényeket nem szabad a napra tenni, de túlságosan hűvös helyre sem, az ideális az, ha huzatos, árnyékos helyre kerülnek, például a csűrbe. Az erjedés függ a hőmérséklettől, a teljes átalakulás több hónapot is igénybe vehet. Az erjedésnek indult gyümölcs bőséges levet ereszt, forr, habzik, szaga csípős, alkoholos. A gondosabb gazdák ki is próbálják, hogy eléggé megkészsült-e a cefre: egy kisebb edénybe vesznek belőle, tűz fölé teszik, a kiáramló gőzt meggyújtják, ha jól ég, akkor lehet vinni a főzdébe. A főznievalót és a kifőzéshez szükséges tűzifát előre megbeszélte időpontra traktorral, szekérral szállítják a főzdébe. A gazda általában végig jelen van, felügyeli a tüzet, se-

gédkezik a munkafolyamatban, hiszen a főzőüstök feltöltése is legalább kétemberes feladat. Maga a pálinka kifőzése két mozzanatból áll. Elsőként a főzőüstbe öntik a cefrét, a főzéshez gőzt engednek bele, ami átjárja azt, ezáltal megakadályozza a lekozmalást, amiből káros anyagok és ízek keletkezhetnének. A folyamat utolsó szakasza, amikor a cefréből kivált gőz áthalad egy hűtőberendezésen, lecsapódik, ezt fogják fel, ezt hívják alszesznek. A főzés második mozzanata a finomítás, ami a finomító üstben történik. A finomítás az alszesz gőzzel való főzése, aminek a gőzök lecsapódása utáni végeredménye már maga a pálinka. A második főzetnél az első fél litert vagy litert, a *rezest* külön edénybe fogják ki, mert az annyira erős, hogy nem lehet meginni. Ezt rendszerint elteszik, és külső gyulladásokra használják borogatásként. Miután lecsapegette a tiszta pálinka, már csak a megfelelő edényekbe kell tölteni. Hűvös helyen tárolandó, hogy minél tovább elálljon, s ekközben ne törjön meg az íze. A legjobb, ha eperfa hordóba kerül, ettől enyhe sárgás színt kap, de

ami ennél is fontosabb: megmarad az aromája, az enyhén kesernyészilva-magíz. Elsősorban a terméstől függ, hogy milyen lesz a pálinka: ha meleg, napos a nyár, akkor a szilvának nagyobb a cukortartalma, és erősebb, finomabb pálinka fő belőle.

Az oroszhegyi emberek világában fontos szerepet játszik a pálinka. Ezt használják jókedvcsinálónak, de sok esetben ez a gyógyszerük is. Úgy tartják, hogy reggelként, az étkezések előtt egy-két korty elfogyasztása meghozza az étvágyat, de az egészségre is igen jótékony hatással van, csökkenti a vérnyomást, *öli a bacilusokat*. Sok népi receptúra alapján készült gyógy-pálinkát ismerünk, melyet külsőleg vagy belsőleg használnak. Külsőleg az előpárlatot, a rezest fogfájásra, fertőtlenítésre, ízületi bántalmakra használják. Belsőleg gyomorbántalmak, rekedtség ellen langyosított mézes pálinkát fogyasztanak, a fokhagymás pálinka pedig a magas vérnyomás, a fertőző betegségek ellen véd. Az emberi élet fordulópontjainál is nagy szerepet tulajdonítanak e nemes italnak, hiszen ma is él az a szokás, hogy a szülők gyermekük, unokájuk születésekor eltesznek egy bizonyos mennyiségű pálinkát azzal a szándékkal, hogy majd csak az kicsengetésén, esküvőjén bonthatják fel. Az idősek a temetésükre tesznek félre pár litert, amit a halotti tor résztvevői fogyasztanak el. A messziről érkezőt, a rokont, a vendéget is egy-egy pohár pálinkával köszöntik, távozásakor pedig igyekeznek egy-két literrel megörvendeztetni. Máiig elmaradhatatlan a családi vagy baráti összejövetelekről, legyen disznóvágás, keresztelő, lakodalom vagy névnap.

A mindennapi felhasználáson túl a pálinka fontos jövedelem-kiegészítő eszköz, sokszor a megélhetés egyik alapja, gyors és biztos pénzszerzési lehetőségnek bizonyul. A megtermelt fölösleget értékesítik, eladják pénzért, elcserélik gabonára, élelemre. Házi szükségletre, a baráti, rokoni, szomszédai viszonyokat erősítő kulturális tőkére (mint lakodalom, keresztelő), valamint az adóra szükséges pénzt is

Orbán Pál és József lövétei pálinkafőzdéjének tervrajza

sok esetben a pálinka biztosítja. Különböző krízishelyzetekben a pálinka kiváló fizetőeszköznek bizonyul. Pálinkával fizetnek az orvosnak, a rendőrnek, az ügyvédnek (a különböző hivatalokban sok kaput megnyitott már az általa bekérezkedőnek). Több humoros történet szól arról, hogy hogyan játszották ki a kapzsi hivatalnokokat az oroszhegyiek: „*Mentem a hivatalba, s vittem egy nagy rafianecőt, benne valami üvegök voltak. Először az embör nem es akart szóba állni velem, de osztán megkocogtattam az üvegöket a neccömbe, s há úgy beszélget, mint a virág. Elintézte neköm, de nagyot csalódott, met nem adtam semmit, me nem es vót nálam semmi, semmi pálinka.*”

A gyümölcsöt, fát szállító szeke-
resek is visznek magukkal belőle, hiszen az olyan helyeken, ahol kevésbé terem meg a szilva, magasabb áron tudják értékesíteni azt. A legtöbb gazdának kialakult vevőköre van, ha van eladnivaló feleslege, kereslet mindig akad a jó minőségű pálinka iránt. Elmondhatjuk tehát, hogy a pálinka az élet szinte minden területén szerepet játszik. A megélhetés érdekében az embereknek ismerniük kell néhány olyan technikát, amivel jövedelmüket pótolhatják, hiánycikkeiket beszerezhetik, gondjaikat elintézhetik.¹ Véleményem szerint ilyen technikának minősül a pálinkával való kereskedelem is, hiszen a megtermelt felesleget egy informális rendszerben értékesítik.

Az oroszhegyi pálinka nagy múltal rendelkezik, először a házi feldolgozása volt ismert, mindenki otthon, saját magának főzte ki, később pedig elterjedtek a főzdek is. A szövetkezetek megalakulásával ezeket a főzdeket államosították, így szabályozott keretbe került a pálinka kifőzése. Mivel ebben az időszakban nem lehetett nagyobb mennyiségű italhoz hozzájutni, az emberek innen vásároltak, legtöbb esetben illegális módon. Így az itt dolgozók nem kis jövedelemre tehetettek szert a pálinka árusításával. A rendszerváltás után a főzdek számának növekedésével többféle, sok esetben olcsó, rossz minőségű szeszessital

*Péter Pál főzdeje (Oroszhegy, 2008)
A szerző felvételei*

jelent meg, így egy kis időre a pálinka veszített a fontosságából, értékéből. Manapság a fogyasztókultúra átalakulásával, az igények növekedésével egyre inkább fontossá válik a jó minőségű termékek vásárlása. Részben ennek, részben pedig az utóbbi években megváltozott törvényeknek köszönhetően, amelyek ellehetetlenítették a legtöbb főzde működését, a pálinka ismét felértékelődött. Manapság a faluban lévő hat főzdeből csak kettő működik a szigorú előírások és ellenőrzé-

sek miatt. Reméljük, hogy ezt a sokaknak megélhetést biztosító hagyományt továbbra is élni hagyják, a pálinka pedig méltó helyet foglalhat el asztalunkon a házikenyér és a töltött káposzta mellett.

Vass Melánia

1. Szabó Á. Töhötöm: Informális technikák a hagyományos gazdálkodásban. In: Uő (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár, 2003. 115.

Kalákatánc: a kalákák és a szórakozási alkalmak összefüggéseiről

A kalákáról – mint azt a legutóbbi lapszomban megjelent rövid történeti összefoglalóban írtam – minden bizonynyal mindannyiunknak eszébe jut, hogy itt valamiféle munkáról van szó. Azt viszont már biztos csak kevesek tudják, hogy a kalákák nagyon sokszor összekapcsolódtak különböző rituális tevékenységekkel, szórakozással és táncal. Ez különösen így volt akkor, amikor a közösségnek egy egész évre, vagy egy egész mezőgazdasági ciklusra kiható gazdasági eseményt kellett megszerveznie. Ilyen esetekben a munka átlényegült, valójában nem is munkaként, hanem az évi jólétért befektetett fáradozásoként jelent meg, és magában hordozta a természet, az ember és a társadalom viszonyának a szabályozását is. A munka ezekben az esetekben a természet erőforrásainak kiaknázását jelentette olyan módon, hogy mindeközben az embert körülvevő természeti és társadalmi környezet törekeny egyensúlya megőrizhető és folyamatosan újratemmelhető maradjon. A munkafolyamatok során általában kifejezésre jutott, hogy a természetnek kitett és a többi embertársának a természeti és technikai feltételek miatt bizonyos értelemben kiszolgáltatott embernek hozzá kell járulnia ennek a törekeny egyensúlynak a fenntartásához. A természet felé mágikus eljárások szolgálták ezt a célt, az emberek felé pedig a kapcsolatok rituális körülmények közötti megerősítésével lehetett a jó szándékot jelezni, és a közösséghez való tartozást érekelteni.

Példák a szórakozás és a kaláka összefüggéseire

Magyar nyelvterületről igen sok jelzésünk van a nagyobb munkafolyamatok megkezdését, befejezését kísérő rituális tevékenységekről, ünnepi jelleget öltő együttműködésről. A székely közösségek életébe mindinkább beavatkozó katonai hatalom tiltásai kapcsán ismerjük a kalákákat követő táncokat, de a 18. század végéről olyan dokumentumokat is ismerünk, amelyek a kalákatánchoz zenét szolgáltató muzikusok miatt a nemesek és jobbágyok között kirobant konfliktusról tanúskodnak.

A kalákák és közösségi munkavégzések történetét végigkövetve azt látjuk, hogy még a 20. század közepén a kalákák egyben táncalkalmakat is jelentettek. A Szamosháton leginkább a tengerihántáshoz és egy sajátosan helyi közös munkához, a lekvárfőzéshez kapcsolódott a szórakozás, amikor az összegyűlt fiatalok daloltak, táncoltak, esetleg még zenészt is fogadtak, de egyes szatmári településeken a fonót is nagy mulatság, helyi szóhasználatkal *kalákabál* követte. Bihardiószegen az aratást, a szüretet, a disznótort, tollfonót, kenderdörzslést követte tánc. Kőrispatakon a téli szalmafonások kedvelt munkaformája volt a társaságban végzett munka, ez még a hetvenes években is egyben szórakozási alkalmat is jelentett. A Gyimesek területéről nagy népszerűségnek örvendő kalákatáncokról tudunk. Ezek a pityókálopó, kenderlopó, ganéjhordó, gyapjúfonó, boronavivő kalákákat kö-

vették, amelyeket a patakbeliek azért szerveztek, hogy egy-egy gazdát különböző terményekkel, javakkal megsegítsenek. Lopónak nevezték azért, mert a gazda táncot szervezett, amibe a belépődíjnak vitt pityókát a fiatalok lopták otthonról. A lopókalákák egyben jól tükrözik a hosszú távú kapcsolatok és a bizalom működését is, valamint azt, hogy a tranzakciót záró mulatságban visszamenőleg elkendőzik a ügylet gazdasági jellegét, hisz a hozott javakért formális gazdasági értelemben nem kapnak semmit, ám a társadalmi kapcsolatokban való részvétellel biztosítják, hogy a rendszer velük szemben is így fog működni.

A kalákák ismerkedési alkalmak is voltak egyben, moldvai példánk is van arra, hogy a legény a lánnyal a táncban, a guzsalyosban, kalákában ismerkedett meg, ahol a kapcsolat felvételének sajátos kommunikációs szabályai voltak. Az ismerkedési lehetőségként szemlélt közös munkaalkalomra legjobb példa a fonó, de ha egy család a lányának kinézett egy legényt, azt szénacsináló, kaszálókalákába is meghívhatták, hogy a fiatalok megismerkedjenek. A megismerni kívánt fiatalember meghívásának a munkakamrállal és a szigorúan kezelt falusi munkarenddel kapcsolatban egy másik funkciója is lehetett, hisz tudjuk, hogy a kaláka nemcsak a fiatalok munkába nevelésére nyújtott kitűnő alkalmat, hanem arra is, hogy a közösség más tagjai ellenőrizni tudják az egyes tagok munkavégző képességét, ami a házasságnak mint gazdasági szerződésnek fontos összetevője volt. A család tagjai a közös munkában való részvétel során könnyen megállapíthatták, hogy a kiszemelt fiatal mennyire felel meg az elvárásoknak, hogyan állnak a szerszámok a kezében.

Az adatokból úgy tűnik, hogy legtöbbször az aratást – mint a mezőgazdasági év egyik kiemelkedő eseményét, amelytől az egész év sikeressége függhetett – követte tánc. A Kolozsvártól nem messze található Bodonkúton a kollektivizálás előtt olyan is megtörtént, hogy a gazda előre táncot szervezett a fiataloknak, akik így elkötelezték magukat. A gazda tehát biztosította magának a munkaerőt: a tánc megszervezéséhez szükséges összeget előre kifizette, a kezesek intéztek mindent, és ők feleltek azért is, hogy az aratás is rendben menjen

Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006. 358.*

Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006. 357.*

majd. Amikor eljött az aratás ideje, az egész ifjúság elment ahhoz a gazdához, akinek elkötelezték magukat, zeneszóval vonultak ki a mezőre, ott még délben is táncoltak, majd este a gazda házában fogadta és megvendégelte őket. A hántó kalákában is fiatalok vettek részt, esetleg zenészt is fogadtak, ez jó alkalom volt a fiataloknak arra, hogy egymással ismerkedjenek.

A disznótor és a kóstoló

A disznótor kapcsán a munkának és a mulatságnak szimultán jellege szintén igen jól kimutatható, és emellett a szokás igen érdekes összefüggéseire is rávilágíthatunk. A disznótorok több néprajzi írás tanúsága szerint nemcsak munkát jelentettek, hanem családi ünnepet is, ahol a levágott állat húsból és a különféle italokból bőven fogyasztottak. A hús, és ezen belül a disznóhús, valamint a disznótor és az ezt követő kóstolóküldés különleges szerepét azoknak a társadalmi kapcsolatoknak és szerepeknek a szempontjából is meg kell értenünk, amelyekben a disznóhús központi szerepet játszik. A kóstolóküldés ma is egyben a kapcsolatok megerősítését és időbeni további kiterjesztését is jelenti, hisz az általánosított reciprocitás, a hosszú távon kiegyenlített kapcsolatok és a pontosan nem mérlegelt adott és kapott javak körébe tartozik. A beosztással és fogyasztással kapcsolatos oldaláról nézve pedig azt mondhatni, hogy történetileg nézve olyan javak, különböző készítmények képezték itt a csere tárgyát, amelyek tartósítására a hűtőszekrény és a fagyasztóláda megjelenése és elterjedése előtt csak korlátozottan nyílt lehetőség, így a kölcsönös kapcsolatok éltetésével megoldották, hogy a disznóvágások időszakában mindig legyen friss termék a családok asztalán, és hogy ne is romoljanak meg a különböző készítmények.

Mindezzel kapcsolatosan felvethető a kérdés, hogy ezek az ünnepek zárórítus jellegük mellett – vagyis hogy képesek voltak a tevékenység gazdasági jellegét visszamenőleg elkendőzni – hordozták-e magukban olyan jelentéseket, amelyek arra mutatnának, hogy az aratást, szüretet, állatok levágását, de különösen a disznóvágást megért közösségek a megtermelt javak beosztását úgy biztosították, hogy a termés betakarítá-

sának pillanatában egy közösségre megszervezett és ellenőrzött tobzódást szerveztek meg, ezt követően pedig szigorúan ellenőrizték a javak felhasználásának módját. Tudott dolog, hogy a disznótoros tobzódást követően a disznó egyes részeinek felhasználását évszakokhoz, ünnepekhez és munkafolyamatokhoz köthetően milyen szigorúan szabályozták. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a nagyobb munkákat, betakarítást kísérő szórakozási formáknak, evésnek-ivásnak és táncnak lehettek ilyen vonatkozásai is – mindamelllett, hogy a természet befolyásolásának rituális-mágikus eljárásait is magukban hordozták –, így ezek az események viselkedési normákat is tudtak közvetíteni a közösség tagjainak. A társulási alkalmak tehát nemcsak önmagukat jelentették, és nemcsak a társulási hajlam kialakulásának és rögzülésének kedvező befolyásolásával alakították a közösségen belüli együttműködést, hanem olyan további civilizációs jelentőségű folyamatokra is kedvező hatással voltak, mint a többletermék kezelése és beosztása.

Változások, mai helyzet

A leírásokból kiviláglik, hogy a kaláka és a más társasmunkák a 19. század második felétől egészen a 20. század közepéig nemcsak munkaalkalomként működtek, hanem szórakozási és ismerkedési alkalomként is. Ma nincs arra példánk, hogy a közösségi munkaalkalmakat tánc követné, ennek okaként azt látjuk, hogy a szórakozási alkalmak gyökeresen megváltoztak falun, és a munkavégzés közösségi formái is átalakultak, a kalákázók köre is beszűkült. A kép tel-

jességéhez viszont hozzátartozik, hogy a kalákákat, társasmunkákat kísérő, néha szinte túlfogyasztásnak minősülő evés-ivás a normák és a gyakorlat szintjén is megmaradt, ezért is tartják a kaláka költségeit túl magasnak néhol. Ma már sok helyen a kaláka jelentette többszörös kapcsolat helyett – amely sokak szerint nemcsak a fogyasztás, hanem a visszadolgozás kötelezettsége miatt sem költséggható –, de még az étellel és itallal való ellátás kötelezettségét hordozó napszamos munka helyett is előnyben részesítik az egysíkú kapcsolatnak tűnő szerződéses viszonyt, amikor a munkát kiadó gazdasági egységnek nincs egyéb kötelezettsége, mint a mennyiségben és nem időegységben mért munka pénzbeli kifizetése. Ilyenkor nyilvánvalóan zárórítusokra sincs szükség. De a kalákák, társasmunkák – ha sor kerül rájuk – ma is magukban hordozzák a közösségformálás funkcióit, ma is szinte minden esetben ünnepi fogyasztást jelentenek, több fogás kerül az asztalra, bőségesen mérik az ételt, és ezt a kalákában résztvevők mintegy el is várják. Ugyancsak elvárás, hogy munkavégzés közben ital is legyen, ez legtöbbször pálinka, de a munka elvégzését követően már sör vagy bor is kerül az asztalra. Így a kaláka nem szakad el teljesen a szórakozástól.

Szabó Á. Töhötöm

50 éve a gyermekgyógyászat szolgálatában

Novák Károly István beszélgetése dr. Balla Árpád orvossal

– Nemrég, egy előadáson hallottam, hogy 51 éve vette át az orvosi diplomáját. Több mint fél évszázados orvosi karrierjének meghatározó részét Székelyudvarhelyen töltötte, viszont a felmenői csiki származásúak, gyermekkorára Brassóhoz kötődik, tanulmányait pedig Marosvásárhelyen végezte.

– Brassóval kezdeném, ahol gyerekkoromat töltöttem. Az iskolát a római katolikus elemi iskolában, majd a római katolikus főgimnáziumban, az államosítás után (1948-tól) pedig a Magyar Vegyes Líceumban végeztem, ott érettségiztem. Természetesen egy más oktatási elv szerint kaptuk a nevelést, a régi egyházi nevelésben részesültünk, az utolsó 4 évben volt csak vegyes osztály, amikor lányokkal együtt jártunk az iskolába. Az érettségi után Marosvásárhelyre felvételiztem, az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemre. 1954-ben áttettek – így tudom kifejezni magam, mert nem az én saját kérésemre helyeztek át – a gyermekgyógyászati karra. 1957-ben végeztem érdemdiplomával, utána pedig Baróra kerültem. Három évet dolgoztam Baróton mint gyermekgyógyász körzeti orvos, természetesen ott is bedolgoztam napi 2 órát az újszülött osztályra, majd 1960-ban versenyvizsgáztam Marosvásárhelyen. Az orvosi versenyvizsgával Székelyudvarhelyet választottam. Nyugdíjazásomig, azaz 2002-ig aktívan a gyerekosztályon dolgoztam, kezdetben 3 évet mint alorvos, utána mint szakorvos. 1982-től 2002-ig, tehát 20 éven keresztül a gyerekosztály vezető főorvosa voltam, 100 ágyas gyerekosztályt vezettem. Közben, 1978-ban doktoráltam, illetve akkor védtem meg a disszertációt, 1979-ben kaptam meg az orvostudomány doktora diplomát. Disszertációm témája *A magnézium szere-*

pe a csecsemőkori rachitisben. Ez több részt foglal magába. Az első, állatkísérletes részét a marosvásárhelyi egyetemen végeztem Bedő professzor vezetésével és támogatásával, a klinikai tanulmányokat pedig Székelyudvarhelyen folytattam, a laboratóriumi vizsgálatokat itt végeztük. Egy egész munkacsoport alakult 1975-ben, mintegy 16-an dolgoztunk több éven keresztül ezen a munkán.

– Említette, hogy a szűkebb értelemben vett orvosi munka mellett még különböző tisztségeket vállalt a kórháznál. Köztudomású, hogy az egészségügyi oktatás is a szívügye volt, a doktori disszertációhoz kapcsolódóan, illetve amelletten igen kiemelkedő tudományos munkásság áll ön mögött. Mindez egy kisvárosban történt, az elmúlt szinte fél évszázadban. Milyen motivációja volt? Időnként nem gondolta, hogy esetleg egy egyetemi központban könnyebb lett volna a pályát végigjárni? Hogyhogy Udvarhelyen maradt?

– Hiába gondoltam, hogy esetleg egy jobb helyen is tudnék dolgozni és eredményt elérni. Szerettem volna azt bizonyítani, hogy kicsi helyen is, ha az ember utána jár, megfelelő eredményt lehet elérni. Az egyetemi központban való tevékenység egyszerűen azért nem jött számításba abban az időben, mert a nevem folytán én a kisebbséghez tartoztam és tartozom ma is. Zárójelben jegyzem meg, hogy első alkalommal, amikor a doktori felvételi vizsgára jelentkeztem, az volt a válasz Vásárhelyen 1972-ben, hogy menjek haza, mert elsősorban az olténiai körorvosokat kell felvegye a professzor úr doktorandusnak, nem minket. Utána pedig úgy gondoltam, csak be kell bizonyítani, hogy kis helyen is lehet dol-

gozni. Most is benne van az orvosi továbbképzésben, hogy az egyetem elvégzése után ahhoz, hogy az ember szakorvos legyen, először alorvosi, majd szakorvosi vizsgát, utána pedig főorvosi vizsgát kell letégyen. Ez a törvény 1957-ben jelent meg, Berlogea minisztersége alatt vezették be ezt a vizsgarendszert. 3 évet kellett tölteni vidéken, tehát körzetben, utána pedig lehetett vizsgára jelentkezni. Addig, amíg ez a törvény nem létezett, aki érdemdiplomával végzett, csak 6 hónapot kellett vidéken töltsön. Viszont amikor végeztem, ezt már eltörölték, tehát 3 évet kellett eltöltsen vidéken. Amellett, hogy szerettem ezt a tevékenységet, úgy gondoltam, azért is le kell doktoráljak. Abban az időben volt egy törvény, hogy akinek megvan a doktorátusa, nem kell letégye a főorvosi vizsgát, hanem elismerik főorvosnak. De amire jelentkeztem és megvédtem a disszertációt, arra ez a törvény megszűnt, így Bukarestbe kellett mennem főorvosi vizsgára, 51 évesen.

Részt vettem a középkkáder, vagyis az egészségügyi szakdolgozók oktatásában is. 1962-től voltam az egészségügyi iskolaközpont, majd líceum tanára, ahol kezdetben közegészségtant, majd gyermekgyógyászatot adtam le. 8 évig igazgatója is voltam ennek az intézménynek, ezt nagyon szerettem, lettem az első fokozati tanári vizsgát is.

Balla Árpád

Született Barssóban, 1932. április 18-án.

Gyermekgyógyász, gyermekkardiológus szakorvos.

Az orvostudományok doktora.

Országos gyermekgyógyászati tudományos ülések, továbbképző tanfolyamok szervezője, amelyeken tudományos előadásokat tart.

Százötvennél több tudományos írás szerzője.

Kutatási területe: a magnéziumcsere a gyermekkorban.

– *Doktori disszertációját a magnéziumhiány okozta betegségekről, a rachitistról írta, de önnek vannak még más érdeklődési területei, például a demográfiai változások, a népesedés kérdésköre, ennek az orvosi vonatkozásai is foglalkoztatják.*

– A magnézium anyagcserén kívül több érdeklődési köröm is volt, elsősorban a gyermek kardiológia. A képzésemet Bukarestben, a Fundeni klinikán, majd Pesten Kamarás professzornál szereztem. Elsősorban a gyerekkori magas vérnyomással foglalkoztunk. 1984 és 1986 között egy nagy munkacsoporttal felmértük a Hargita megyei 7–14 éves iskoláskorú gyermekek normál vérnyomását. Meghatározott szabályok szerint végeztük a munkát és összeállítottuk az úgynevezett percentilis táblázatot. Ez azért kell a gyakorlatban, mert a gyakorló orvos megnézi a gyermek vérnyomását, ebből a táblázatból pedig látja, hogy például egy 14 éves fiúgyermeknek mennyi kell legyen a normál vérnyomása. Tudtommal főleg Amerikában végeztek ilyen felméréseket, Magyarországon 2 csoport is, Romániában a mi munkánkon kívül nem ismerek mást, aki végzett volna ilyen populációs, úgynevezett normál vérnyomás mérési vizsgálatokat.

Egy időben megyei gyermekgyógyász főorvos is voltam, azonkívül mint székelyudvarhelyi gyermekgyógyász főorvos is feltétlen kötődtem a demográfiai számok, tehát a születés, halálozás, természetes szaporulat tanulmányozásához. Nyugdíjasként is folytattam ezt a tevékenységet. 1970-től szinte napjainkig követtem Hargita megye demográfiai adatait.

– *Az ön pályája mellett maradvá, 1990 után értelemszerűen több lehetőség nyílt, tehát nagyobb szakmai mozgástere lett. Része volt az Erdélyi Múzeum Egyesület Szemészeti és Orvostudomány szakosztályának újraalapításában, de ugyanakkor a Pápai Páriz Ferenc alapítvány életre hívása is önhez kapcsolódik.*

– Az újraindítás nem teljesen az én nevemhez fűződik. Az Erdélyi Múzeum Egyesület Orvostudomány szakosztályának viszont kezdettől vezetőségi tagja voltam és 5 éven keresztül elnöke, az országos EME-nek is alapító tagja vagyok és választmányi tagja a mai nap is. 1991-ben itt Székelyudvarhe-

lyen szerveztük meg nagy sikerrel az első tudományos vándorgyűlést, ahol mintegy 187 magyar orvos gyűlt össze, azután 2000-ben itt szerveztük meg az EME 10 éves jubileumi gyűlését is.

Ami a Pápai Páriz alapítványt illeti, erről azt kell tudni, hogy már az 1990-es években írtam egy beadványt az EME Orvostudomány szakosztályához, hogy létre kellene hozni egy Pápai Páriz érmet vagy díjat. Erre nem kaptam választ. Az orvosok és a gyógyszerészek, egyáltalán az egészségügyben dolgozó kollégák az EME-től semmiféle elismerésben sem részesültek, csak az Egészségügyi Minisztérium részéről. 1999-ben, amikor úgy beszéltek, hogy 2000-ben itt lesz a jubileumi ülés, jóváhagyták, hogy a díjat esetleg létre lehet hozni, de nagy vita született, hogy van-e rá pénz. Akkor elhatároztam, hogy egy egyéni alapítványt teszek. Nagy nehezen bejegyeztük a Pápai Páriz alapítványt, egy 5 tagú kuratóriummal. Ennek egyik fő célkitűzése, hogy évente 1-3 Pápai Páriz-díjat adjunk át a kiválóságoknak az Erdélyben kifejtett tudományos és szakmai tevékenységért. Ez azóta is minden évben megy. Az alapítvány másik célkitűzése pedig az, hogy támogassa a szakmai továbbképzést mind az orvosok, mind a szakdolgozók számára is. Tudományos gyűléseket szervezünk, ma már az 53-nál tartunk.

– *Annak ellenére, hogy az orvostudományban és a gyógyszerészetben dolgozók nem igazán részesülnek mindig megfelelő elismerésben, ön számos díj birtokosa, tehát érződik, hogy a munkáját magas szinten megbecsülik.*

– Megemlíteném, hogy három éve az Erdélyi Múzeum Egyesület orvostudományi szakosztálya létrehozta a „Lencsés György – Ars Medica” díjat. Mondtam, hogy elismerés, amit addig orvosokként kaptunk, az Egészségügyi Minisztérium vagy az Államtanács részéről érkezett. Én kaptam egy ilyen egyszerű kicsi érdemérmét az Államtanáctól, egy kitüntetést az Egészségügyi Minisztériumtól, 1990 után pedig polgármesteri díszoklevélben részesültem Székelyudvarhelyen. A Magyar Egészségügyi Társaság részéről Németh László érmet, az Orvosi Kollégium részéről egy életműdíjat és 2006-ban Generisch-díjat

kaptam Budapesten. A Magyar Egészségügyi Társaság alapító tagja és a Kárpát-medencei elnöke voltam több mint 10 évet, 2005-ig. Ennek keretében számtalan nagy jelentőségű, szakmai, orvosi és szakdolgozói továbbképzőt szerveztünk az anyaországban, természetesen Erdélyben, valamint a Kárpát-medence többi részén, Felvidéken, Délvidéken és Kárpátalján is. Erdélyből több mint 545 tagja volt a szervezetnek, most valamelyest csökkent, mert már nem tartunk annyira igényt erre a támogatásra.

– *Ahogy hallgattam majd egy fél évszázadnak az összegzését, amiből persze csak szeleteket lehetett felvillantani, úgy tűnt, hogy ez egy kerek életpálya. Egy ilyen életúttal ön mögött mi az, amit még kihívásnak tart, amit még esetleg nem tudott idáig elérni, de meg szeretne valósítani?*

– Elégedett vagyok, ez a leghelyesebb kifejezés. Úgy éreztem, ez belső indítatás volt. Amit tettem, a helyi közösségért tettem, érdekek nélkül, ezért nyugodt vagyok. Van egy magánrendelőm, minden nap 2 órát dolgozom. Amit még be kellene fejezzek, az egy számadás, melynek címe: „50 éve a gyermekgyógyászat szolgálatában”. Ennek nagyobb része már meg van írva, még a gyermekgyógyászat története van hátra, azt valahogy kihagytam, mert ott számos adatot kell bevenni. Az irodalomhoz tehetségem nincsen, inkább szakbeszámolóknak vagy szakkönyvnek szánom, nem kimondottan szakemberek részére, hanem be szeretném mutatni az elődeim és a magam tevékenysége által a gyermekosztályon 50 év alatt elért eredményeket. Amikor ide kerültem 1960-ban, akkor évente 150 vagy ennél több csecsemő-elhalálozás volt. Tessék elképzelni 150 kicsi keresztet, s ha ezt megszorozzuk 10-zel, az 1500. Manapság, például 2000-ben évente 10-11 elhalálozás volt, tehát óriási csökkenés következett be, természetesen ehhez a közegészségügyi viszonyok fejlődése és az egészségügyi dolgozók hozzáállása jelentősen hozzájárult.

Rendhagyó kiállítás a Haáz Rezső Múzeumban A kiállítás klenódiumairól dióhéjban

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum 2008. június 3-án nyitotta meg a *BÉKESSÉG ISTENTŐL. A székelyföldi reformáció évszázadai* című időszakos egyháztörténeti kiállítását. A sok évszázadon át megőrzött, de rohamosan pusztuló tárgyak, természetes közegükből – a templomból, az egyházi leltárból – kiemelve, múzeumba helyezve más hatást váltanak ki, és más értékekkel ruházódnak fel. A „Sacramentumhoz való eszközök”, a „bonumok”, a vasárnapi, ünnepi úrvacsora osztásakor használt kegytárgyak muzeális értéké emelkedtek a kiállítás alatt, amely kizárólag a református egyház tárgyi örökségét mutatta be. S történt mindez a Biblia Évében, abban az évben, amikor az Udvarhelyi Református Egyházmegye megalakulásának 430. évét is ünnepeljük.

A kiállítás úgy törekedett örökségünk értékeinek hangsúlyozására, hogy az egyházi levéltárak korai forrásanyagán túl, a gótikus időktől napjainkig sorakoztatott fel tárgyakat: keresztelőmedencét, szószékkoronát szószékkel, textíliákat és – a kiállítás legnagyobb részét kitevő – klenódiumokat.

Az Udvarhelyi Református Egyházmegye klenódiumai közül 13 udvarhelyszéki településről (Hodgya, Csekefalva, Parajd, Bikafalva, Székelykeresztúr, Ége, Mátfalva, Dálya, Szentábrahám, Nagyalambfalva, Fiafalva, Siménfalva, Telekfalva) kerültek be a múzeumba kegy-

Lambrequindízes pohár (Hodgya)

tárgyak, összesen 50 db. Ezek közül 20 db ónból készült, a többi nemesfémből, illetve rézből, bádogból, de előfordult az égetett agyag is. Sajnos nem került kiállításra fából és üvegből készült kegytárgy, ezek ritkaságnak tekinthetők, mára a fatárgyak elpusztultak, nyomukat csak az utolsó vacsorákat ábrázoló freskók, oltárok tábláin fedezhetjük fel.

A tárgyak között találtunk 15. században készült kelyhet, 16. és 17. századi talpas poharat, cápás poharat, 17. és 18. századi kannát, tányért, palackot, kelyhet és habán korszót, valamint 19. és 20. századi kelyhet, poharat, kulacsot utánzó korszót, tányért és tálcát.

Jelen írás keretében nem térhetek ki minden kegytárgy tárgyalására. Röviden ismertetem az említett településekről behozott tárgyakat, néhányat kiemelten.

Hodgyáról került be a legtöbb (9 db) tárgy. Ezek között találjuk a legkorábbi ezüst, részben aranyozott, lambrequindízes talpas poharat, melyet datál a címerpajzsba, három sorba szerkesztett felirata: „1586 / Szabó / István”. A kivitelezésében is saját technikával operáló díszítés – az ilyen poharak esetében a megszokott domborítás helyett – lehetőfinom vésést és cizellálást alkalmaz. Az indákat, tulipánt és liliomot egybezáró motívumlánc a szájperegen foglal helyet. A cérvékony véset a talprészen és az övpánt körül is megjelenik, ahol a fodros pánttal szegélyezett, domborodó övpánt található. Mesterjegye a fenekén levő címerpajzsban LF monogramot hordoz. A hodgyai anyagból kiemelkedők még az 1790-es évszámot hordozó ezüst kókuszserleg, egy 1796-os évszámmal ellátott ezüstitányérka, egy céhes és egy makkos billentőt hordozó ónkanna, egy 1712-es óntányér. Továbbá az a vörösréz, ezüstözött, feliratos kehely, amelyet Csereyné Zathureczky Emília csináltatott – az eredetileg a hodgyai egyház tulajdonát képező – szentábrázolásokat hordozó ónkannáért, amelyet az akkor alakult Székely Nemzeti Múzeum részére Orbán Balázs közvetítésével szerzett meg, és amely sajnos az 1945-ös menekítéskor a zalaegerszegi állomáson bombatámadás áldozata lett.

Csekefalváról a 7 tárgyból 4 (1 kanna, 1 kehely és 2 tányér) ónból, 1 pedig bádogból készült. Van még egy ezüstkelyhe karsú kupával és egy különös kivitelezésű, négyzirmú virágokkal díszített pohár,

amely szár nélkül kapcsolódik a talprészhez, és bélyeget nem hordoz. A legkiemelkedőbb tárgya az ónból készült kelyhe, amelynek rendkívüli fontossága abban keresendő, hogy Erdélyben ez a tárgytípus ónból alig maradt fenn mára. Az ónkehely csonka kúp alakú kupájának egyenes feneké csavarmentes résszel kapcsolódik a korlátbáb formájú szárhoz, amelynek közepén repedés tátong, csaknem teljesen körbefutja a körte alakú szárrészt. A kupáján is repedés és forrasztás nyomai látszanak. Szerény dísz palástján véset, amely a 2-2 párhuzamos, körbefutó vonal által – a szájperegen alatt és az alsó részen – három részre tagolja a kupát: a két szélső a keskenyebb, míg a középső a nagyobb felület. A három részből öntött edény szára csavarmentes megoldással kapcsolódik a kehely talpához is. A talprész harang alakú, és peremén kb. 1 cm szélességben rovátkolt dísz fut körbe, az alján pedig három különböző kéz felirata található, ezek utólagos vésetek. A „BK 1705” feltehetőleg az egykori tulajdonos monogramja, amelyet saját kezével, éles tárgy segítségével karcolt be. A „Cs. R. E.” és az „1” a Csekefalvi Református Eklezsia rövidítése, illetve az egyes a leltári számot jelölheti. A barokkos jegyeket hordozó tárgyat valószínűleg a 18. század legelején készítették, erdélyi műhelyben. Bélyege a talp fenekén, az illesztésnél bemélyedő rész közepén egy utólag illesztett kör alakú pecsét, átmérője kb. 1 cm, mára kivehetetlen, talán koszorú szegélyezte. A magassága 20,8 cm, a kupamagasság 7,6 cm és a szájtátmérő 7,9/7,2 cm – ütődés miatt. A talpátmérő 9,9/10,5 cm. Technikáját tekintve öntött, esztergált és vésett.

Parajdról 6 tárgy került kiállításra. Két aranyozott ezüst, patenaszerű kistányérja közül az egyik 1726-os felirat olvasható. A kiállítás egyetlen ónpalackja is innen származott. A bélyeg nélküli, téglalap alakú palack állapota nem mondható kielégítőnek sem, mert csavarmentes szájáról hiányzik a fedél, és ütések nyomait hordozza. Említést érdemel még a szecsesziós, rézfedeles kannája, a rokokó stílusjegyeket hordozó, niellotechnikával készült ezüstkelyhe, valamint a gótikus, hat karéjos talppal és sárkányokat hordozó, sokszögű szárrésszel rendelkező – részben aranyozott – ezüstkelyhe.

Bikafalva 5 db kiállított tárgya közül négy ónból készült, az ötödik pedig egy habán korszó, szintén ónfedéllel. A habán cserépedények is egyre ritkábbak az egyházaknál.

Székelykeresztúr 4 db kegytárgyat állított ki, melyek között nincs ónból készült. Két kelyhe közül az egyik dísztelen, 1937-ben készült, a másik pedig búzakaka-

lászokkal díszített, aranyozott ezüst. Különösen értékes az ezüst kenyérosztó díszítél, amely az aranyozás mellett a peremén domborodó indák és burjánzó levelek közé szerkesztett virágoktól ékes. Fedeles kannája valóságos remekmű. A hengerestű kannán a kerek szájrész alatt három sávozott véset fut körbe, 1,3 cm szélességben. Alatta – egy 0,5 cm-es poncolt sáv alatt – kalapált, trébelt indás virágornamentika futja be az egész köpenyrészt. Lent, a 0,5 cm-es poncolt sávot egy 0,5 cm-es sima sáv követi, amely háromvonalas vésetű profilozás által kapcsolja össze a kannatestet a kidomborodó és szintén díszített talprésszel. A tulipánok, bazsarózsák és más virágok koszorúba rendeződve díszítik a talpat, melynek enyhén visszahajlik a pereme. A fedél középső részére került a domborműves technikával készült, ülő szarvast ábrázoló gomb. A szarvast egy dísztelen, kidomborodó, tompított félgömbre ültették. E sima rész alatt a domború felületet egy or-

namensekben gazdag másik felület követi, melyet fodros peremrész zár le. A tagolt fedélrész ornamentikája akantszleffel és indadísz. Viaszvesztéses technikával készült íves füle lefele kicsinyülő gömböket hordoz, és a visszahajló vége sima felületű címerpajzsban végződik. Az amúgy kívül-belül aranyozott kanna fenekéről elmaradt az aranyozás, ide került beütésre kétszer is egymás mellé a mesterjegy, amely háromágú korona alatti HM monogramból áll. (A mester Hans Mautner senior lehetett, aki 1670–1694 között alkotott. L. Gyárfás Tihámér: *A brassai ötvösség története*. Brassó, 1912.) Feltételezhető, hogy az 1680-as évek legelején készült. A kanna formája a barokk kannatípusokat idézi, de burjánzó ornamentikája reneszánsz stílusjegyeket is ötvöz, magán hordozva a német (augzburgi) ötvösöknek – a brassói szász mestert ért – hatását. Az edény magassága fedél nélkül 16 cm, fedelével és gombjával 23,5 cm. Talpátmérő: 13,6 cm/13,4 cm – ütés nyomával –, szájméret: 10,6 cm. Állapota jó – a billentőtől balra a fedélén ütés nyoma, a talpán ugyancsak enyhe ütésnyom figyelhető meg.

Ége négy tárgyából három ónból készült. Az 1774-es feliratú ónpatena és az óntányér mellett a szeráfok által tartott lábakra helyezett ónkanna, valamint az ezüst, részben aranyozott, vadászjelene- teket hordozó talpas pohár érdemel több figyelmet. Ezen utóbbi brassói műhelyben, a 17. században készülhetett.

Mátisfalva 4 kiállított tárgyából az ónkanna a legkorábbi, felirata 1687-ből való. Talpas poharára az 1766-os felirat egy évszázaddal később kerülhetett. Ivóeszközei közé tartozott még egy neogótikus kehely és egy ezüst, szájrészén széles sávban aranyozott és virágornamenssel díszített cápás pohár.

Dálya 3 tárggyal gyarapította a kiállítást. Kiemelkedő értékkel bír gótikus

Ónból készült kehely (Csekefalva)

kelyhe, amelynek noduszán az erdélyi sodronyzománc-technikát alkalmazták. Kupakosarán – bár nagyon hiányosan – még találunk angyalok által tartott medaillonba szerkesztett női szentábrázolást. Hatkaréjos talpán az áttört mérműves díszítés indák közé rejtett lilimokat ábrázol. Hatszögű szárát eperszemek díszítik a nodusz két oldalán. Kupakosarának pántja sodort pálcza fölötti áttört lilimodísz. Dálya más két kiállított kegytárgya ónból készült kanna: az egyikén sas látható, a másik – amelyet három lábra helyeztek – fedélgombján delfin.

Szentábrahámról 2 db óntárgy volt kiállítva. Az egyik egy csonka kúp alakú, „V. I.” monogramos és 1827-es évszámmal ellátott pohár, a másik egy tányér volt.

A Nagyalambfalváról bekerült két tárgy (kehely és tálca) – ugyanazon megrendelő által – 1871-ben készült és került az egyházhhoz.

Fiatfalva egy patenával és egy keleti ornamentikát hordozó kávéfőző findzsával képviseltette magát a kiállításon.

Siménfalva egy 1794-es ezüstkehellyel volt jelen, amelyet aranyoztak is.

Telekfalva egy kékes alapmázzal és más színekkel díszített, az ötvenes években készült, korondi kulacsformát és korsót ötvöző, dugóval ellátott kerámiatárgyat küldött a kiállításra.

Különös, hogy épp Székelyudvarhelyről nem került be egyetlen klenódium sem a kiállításra.

Barabás Hajnalka

Köszönettel tartozok a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársainak, különösen Róth András Lajosnak és Miklós Zoltánnak a szíves fogadtatásért és kutatómunkám során nyújtott önzetlen segítségért.

Gótikus kehely (Dálya)

Fedeles kanna (Székelykeresztúr)

Tarcsafalva templomai

Tarcsafalva **középkori építésű temploma** a falu északi szélén állott, többszöri átalakítás után végül 1898-ban lebontották. Orbán Balázs leírásából egy sokszögzáródású szentéllyel ellátott, mérműves ablakkal képzett gótikus templom képe rekonstruálható, amelynek nyugati és déli kapuja szemöldökgyámos, pálcatagos kiképzést kapott. A hajó és a szentély bordás keresztboltozattal volt fedve, ezt bizonyítják az Orbán által még látott gyámkövek, valamint a 2004-es régészeti felügyeletkor előkerült téglaborda töredékek is.¹ A régi középkori harang, mely Orbán Balázs leírása alapján XV. századi segesvári öntőműhely termékeként határozható meg, az I. világháborúban elpusztult.²

A XVIII. században egy sor átalakítás figyelhető meg, ami a fatorony felépítésével kezdődik, majd kazettás mennyezzel helyettesítik a középkori templom boltozatát, végül pedig a berendezési tárgyak is kicserélődnek. Ezt bizonyítják az 1789 júliusában tartott püspöki vizitáció Tarcsafalvára vonatkozó feljegyzései, amelyek alapján képet kaphatunk az egyházközség belső ingatlanjairól, valamint az akkor használatban lévő templom állapotáról, illetve annak berendezési tárgyairól is.

XIX. századi forrásainkban meg-

sokasodnak a templom rossz állapotára, valamint a javításokra vonatkozó feljegyzések. 1816-ban „a templomot renováló kőművesnek” 6 forintot fizetnek,³ 1828-ban újabb felújításra kerül sor, amikor is kívül-belül újrameszlik a templomot, valamint új padlózattal látják el, majd rá egy évre megrendelnek egy orgonát is. 1832-ben Pálfi Miklós kurátor a következőket írja: „A templom szépen megújított e jelen való esztendőben [...], székei, koronája, ajtója, kórusai, orgonája szépen és illendően kifestettek [...] a templomnak nem kicsin ékességére.”⁴ Egy 1845-ből származó feljegyzés szerint „a templom régiség munkája, de szépen mutat a javítás által.”⁵ Az 1848-49-es szabadságharc céljaira elszállított kisebbik harang helyébe 1864-ben egy újat öntetnek a tarcsafalviak. A gondnoki számadáskönyv feljegyzései közt erről a következőket olvashatjuk: „Öntetett az eklézsia egy 244 fontos harangot [...], melyen ezen szavak öntvék: ÖNTETTE A TARCSAFALVI UNITARIA EKKLÉZSIA 1864 évben Sylv[eszter] J[ános] Gondnokságában, Segesvári Manchen Mihály által.”⁶ Az 1860-as évektől ismételtelen feltűnnek a templom egyre rosszabb állapotát tükröző leírások. Felvetődik egy teljesen új építésű templom gondolata is. 1868-

ban a kurátor megjegyzi: „az egyházi épületek alkalmas használható állásban vannak, kivéve a templomot, mely ódonysága miatt több helyeken szakadozni, és roskadozni kezdett, de az eklézsia nem csak célba, sőt munkába is vette a közelebb jövő évre a templom újítást.”⁷ 1896-ban már annyira használhatatlan a templom, hogy elkezdik gyűjteni a pénzt egy új épület felemelésére.

A roskadozó harangláb tatarozására 1875-ben kerül sor, de már 1894-ben előkészítik a torony kő alapjának kijavítását. A munkálathoz szükséges: 50–60 véka mész, 2–3 öl kő, kellő mennyiségű homok. A kivitelezést egy agyagfalvi vállalkozó 40 forint munkadíjért vállalta, amelyért cserébe az egyházközség 30 év jótállást várt el.⁸ Végül pénzhiány miatt a tervezet nem valósul meg.

Az **új templom** építésének gondolata 1896-ban merült fel, miután a régi annyira rossz állapotba került, hogy javítása túl költséges lett volna. A presbitérium elrendeli egy szakértő kihívását, aki 1897 februárjában látogatott Tarcsafalvára és 2500 forintra becsülte az új templom építési költségeit. A téglá beszerzésére is elkezdődtek az egyezkedések: egy csehfalvi vállalkozó, Pál Áron 30 000 téglá előállítását 295 forintért vállalta el, ezenkívül 1000 darabot ajándékoz az egyházközségnek.⁹ Az építéshez szükséges cserefát Martonosból vásárolták 10 forintért. Közmunkát hirdettek meg, melyre minden 17 éven fölülű férfi és nő köteles megjelenni, kapuszámok szerint, „a makacsságból a munkára ki nem állók terhére tennyeres 80 kr., igás napszamosok 1 ft. 50 krajcár napdíjjal azonnal fogadjon.” A templomépítés költségei egy részének finanszírozására a gondnok indítványozza, hogy a havasi erdőből adjanak el 1000 szál bükkfát és 200 darab fenyőfát. A javaslatot a gyűlés elfogadta.

Sorbán Károly vállalkozó megtervezi a templom alaprajzát, valamint elvállalja a téglán és a homokon kívül az építőanyagok beszerzését, melyre

A tarcsafalvi unitárius templom Henning János felvétele, 2005

*2004-es dréneezés
a templom északi részénél*

falviak az 1734-ben épített haranglábat használták.

A gondnok 1898-as számadási jegyzőkönyvéből kiolvashatjuk a templomépítés költségeit: „*téglára: 421,26 forint; 3768 forint vállalati összegből vállalkozó kapott 3336 forint[ot]; mészre: 132, 40 [forint]; törvényre 159, 04 [forint]; költségtervezetért: 24 [forint]; előkészületek az építéshez, apróbb anyagok 99,23 [forint]; orgona le és felrakása, kifestése 60,30 [forint]; 4000 forint takarékpénztári kölcsön kamatai 381,02 [forint]; árvaszékből veendő kölcsön érdekében bélyegekért, betáblázására 43,08 [forint]; összesen 4656, 33 [forint].*”¹²

Az 1898-ban felépített templom nyugati sarka alig ötven évvel a befejezését követően süllyedni kezdett, az időközbeni beavatkozások csak tovább súlyosbították a helyzetet, a fal-szövetben egyre nagyobb repedések keletkeztek, mígnem 2005 környékére már életveszélyessé vált, így felhagytak használatával. 2007-ben pályázatot írtak ki az új templom építésére, lebontásra ítélve ezáltal a mostani templomot.

600 forintot kér.¹⁰ A levéltár iratai között szerencsés módon megtaláltuk a tervezett templom alaprajzát és homlokzati metszeteit. Habár eléggé szétszakadt állapotban maradt meg, mégis jól kivehetőek a téralakítás részletei. Középkori alaprajzi formát követő – sokszögzáródású szentéllyel végződő –, de észak-dél hosszirányú templomról van szó, amelynek keleti homlokzatához egy óraíves, négyszög-hasáb alakú torony, míg a hajó déli oldalához egy portikusz kapcsolódik.

A templom építése szünetelt 1897 ősztől 1898 végéig az építési vállalkozóval történt nézeteltérések miatt, de az épülettest ekkorra már fel volt építve (a torony kivételével) és be is volt fődve, apróbb munkálatok maradtak csupán.

Az egyházközség a templomépítésre összesen 4000 forint hitelt vett fel, melyet a havasi határ 22 évi haszonbéréből kívántak törleszteni.

A torony alapjának elkészítésére „*zab magtár alapot*” hoztak létre, melyre a jó zabtermésből adódóan adományokat kezdtek gyűjteni.¹¹ Ezt egy külön erre a célra készített könyvecskébe vezették, ahol az adakozókat név szerint feltüntették a beszolgáltatott mennyiséggel együtt. A tornyot azonban a tervekkel ellentétben csak félig sikerül felépíteni, a későbbiekben pedig ezt is visszabontják. Az elkészületlen torony helyett a tarcsa-

1. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. Pest, 1868. 112.
2. Benkő Elek: *A középkori Keresztúrszék régészeti topográfiaja*. Bp., 1992. 242.
3. Tarcsafalvi Unitárius Egyházközség Levéltára (továbbiakban TUEkL) 2. köteg, 1816-os bejegyzés. Kurátorok számadásának feljegyzése (1803–1854).
4. TUEkL 2. köteg, 1832-es bejegyzés. Kurátorok számadásának feljegyzése (1803–1854).
5. Uo.
6. TUEkL 5. köteg, 1865-ös bejegyzés. A tarcsafalvi unitárius eklézsia gondnokának számadási jegyzőkönyve (1850-től 1924-ig).
7. Uo.
8. TUEkL 4. köteg, 1893-ban elkezdett presbiteri jegyzőkönyv. 1894. április 24-én tartott gyűlés.
9. Uo. 1897. február 1-jén tartott gyűlés.
10. Uo. 1897. február–április között tartott gyűlések.
11. A 2004 decemberében lezajlott vízvezetési munkálatok alkalmával végzett régészeti felügyeletkor a torony visszabontott alapfalait sikerült megfigyelni.
12. TUEkL 5. köteg, 1898-as bejegyzés. A tarcsafalvi unitárius eklézsia gondnokának számadási jegyzőkönyve (1850-től 1924-ig).

Kovács Árpád–Nyárádi Zsolt

*A templom déli nézete
Henning János felvétele, 2005*

Nagyanyám főztje

Az egyszerű székely ember életét átszötte a takarékoság. Ez különösen jellemző az étkezésre: nyáron, dologidőben naponta négyszer ettek, télen viszont – mikor kevesebb munka volt – már a két főétkezéshez ragaszkodtak. Elítélték a beosztás nélkül élő családokat.

Szem előtt tartották az étel tartalmasságát is. A kenyér, puliszka mellett rendszeresen fogyasztottak krumplit. A hús az étlapon volt mind télen, mind nyáron, de mértékkel. „Kicsi hús, nagy puliszka” – szólt a jelszó. A fehérjeszükségletet főleg tojás, tej és tejtermékek fogyasztása által fedezték, de a száraz hüvelyesek is hetente kétszer az asztalra kerültek. A nyers zöldséget húsos ételek mellé fogyasztották. A legkedveltebb a saláta, hagyma, káposzta, uborka és retek volt, de ma már a paradicsom és paprika is nagy népszerűségnek örvend.

Fontos vitaminforrást jelentett ősztől tavaszig a nagy kádokban ellevezett savanyú káposzta. A mindennapi élelem elmaradhatatlan kiegészítője a gyümölcs, amelyet az érési időnek megfelelően fogyasztottak, télen pedig készenlétben állt a pincében ászkokra raktározott alma. Szinte minden gyümölcsből aszaltak: szilvát, körtét, meggyet, almát. A vászonzacskókba helyezett, szellős helyen raktározott aszaltalma, a „bagolytüdő” a gyermekek téli csemegéje volt.

Az ételek ízesítése jellegzetességekkel bír tájegységként. Székelyföldön régen a fűszerek is a háztól kerültek ki: így a vöröshagyma, fokhagyma, petrezselyemlevél, tárkony, lestyán, kapor, csombor, ánizs, majoránna, rozmarin, torma, zsálya stb. A paprika és bors használata csak az utóbbi időkben terjedt el. Savanyításra a házilag készített almaecet volt a legjobb.

A főzés művészete tudomány. Jellemző egy népre, tájegységre, hagyományaink részét képezi. Erdemes megőrizni, a sajátosságok folytonosságát biztosítani.

A családon belüli munkamegosztásból fakadóan általánosan elfogadottá vált az elv, miszerint a fakanál az asszony kezébe való, a konyha az asszony birodalma. „A világ legrégebbi istensége az asszony, a legszebb szentély a konyha. Onnan származik minden: a nyugalom, a szelídség, a vigasz, a szerelem és az erő” – mondják.

A sors küzdelmeiben edzett asszonyok szakértelmét nem igazolta diploma. Bizonyítványuk, mesterlevelük nem volt arról a tudásról, bölcsességről, amit a századok során összegyűjtöttek, örökölt kultúrájukban felhalmoztak. Nem lapoz-

tak receptes könyveket. Egyszerűen csak művelték és továbbadták a tanultakat. Munkájuknak nem volt pénzben kifejezhető értéke. „Rangjuk” sem volt: ők a házak asszonyai voltak, akik átfogták a családban együtt élő generációk gondját-baját, s felelősséggel végezték dolgukat.

Nehéz kiválasztani a rengeteg jóból a legjobbat. Ezért azokból a receptekből tallóztam, amelyeket a mai napig magam is szívesen főzök, családom, vendégeim jóízűen fogyasztják.

Tokány népes családnak

½ kg borjú- vagy sertéshúsból is kiadós tokány készülhet a családnak. Borjúhúsból a legfinomabb. A húst falatokra vágva tesszük a forró zsíradékba, majd kavargatjuk, míg színt vált. Hozzáadjuk az apróra vágott hagymát és sót (1 kg húshoz 40 dkg hagyma), ami a hússal együtt párolódik. Szükség szerint kavargatjuk, időnként kevés vizet töltünk alá. Közben 1 kg burgonyát a héjában megfőzünk, meghámozzuk, majd kockára vágjuk. A megpuhult hús hagymás mártását ízesítjük kevés édes fűszerpaprikával, borssal, szaporítjuk 3-4 dl tejföllel, apróra vágott petrezselyemlevéllel. Ebbe a bő mártásba a hús mellé beleforgatjuk a felvágott meleg burgonyát. Idénynek megfelelően zöldséggel vagy nyáron kovászos uborkával, télen ecetes uborkával, illetve cikakáposztával tálaljuk.

Csirkepaprikás

Az adagokra vágott csirkét megsózzuk. Forró zsírban vagy olajban átsütjük, majd fedő alatt pároljuk. Hozzáadunk két kisebb fej apróra vágott hagymát, majd szükség szerint vizet töltünk alá. Nagyanyám a fővő puliszka levéből tett időnként 1-2 kanállal. Ez adta a mártás sajátos ízét. A megpuhult húst zsírjára le-sütjük, kevés liszttel, fűszerpaprikával le-hintjük, vízzel felengedjük, még meglob-bantjuk (keveset főzzük), a mártást tej-föllel szaporítjuk. Vacsorára puliszkával, ebédre galuskával tálaljuk.

Puliszka

Nem az eresztett puliszka receptjét írom le. Régen a rendes falusi puliszkát – vasárnap kivételével – reggel és este is főzték. A törökbúza nem csak állateledel. Ugyanakkor nem kizárólag a szegények étele, mindenki fogyasztja, mert szereti. Különösen disznóköltéssel, csirkepaprikással, szalonnás tojásrántottával, rántott káposztával, juhtúróval, hideg vagy forralt tejjel.

Minden háznál külön edényt tartottak erre a célra, a puliszkás fazekat. Ez régen zománcos, öntött vasfazék volt, ma zománcos pléhfazék. Annyi fél liter vizet tettek föni, ahány ember részére főtt a puliszka. 4 személyre a két liter víz a négyliteres fazékban főtt. Ebbe tettek egy evőkanál sót és fél kiló szitált törökbúzalisztet. Miután ez fedő nélkül 25 percig főtt, a levéből kisebb edénybe le kellett önteni, majd keverőfával a lisztet a megmaradt vízben simára kavarni, még ott a kályha tetején. Amikor a puliszka egészen simává vált, a forró puliszkalébe mártogatott fakanállal kerekre lapogatták. Majd még 2 percre a tűzön hagyták a fazekat, amíg a puliszka megsülent, azután az asztalra előkészített puliszkás lapitóra borították és kendercérnával szeletelték. Hajdanán nyitott tűzhelyen, felakasztott üstben főzték a puliszkát. Nagyanyám már a kályhán főzte.

Gyümölcslepény szászosan

A székely konyhára hatott a szomszédos népek konyhaművészete. Jellegzetes eset a szászoktól átvett gyümölcslepény.

Egy tepszi tészára való adag: 35–40 dkg liszttel porhanyó kelt tésztát készítünk, 12–15 dkg vaját vagy margarint morzsálunk a lisztbe. Csak tojássárgáját teszünk bele, kettőt vagy hármat. Fél deci tejbe feloldunk egy kanálnyi cukrot és késhegynyi sót. Ebben 3 dkg élesztőt futtatunk fel. Kidolgozzuk, kelni hagyjuk.

3 dl édesített tejet főzni teszünk. Hozzáadunk egy csipetnyi sót, majd – mikor felforrt – belekavarunk 3 evőkanál grízt. Sűrűre főzzük. Hűlni hagyjuk, időnként megkavarjuk, hogy ne bőrozzon meg. Mikor kihült, hozzákavarjuk 3 tojás sárgáját, 2 dl sűrű tejfölt és 6 tojás felvert, cukorral keményített habját. A gyümölcsöt (meggy vagy szilva) előre ki kell magolni, szűrőn a levét lecsurgatni. A megkelt tésztát jól kikent tepsibe tesszük, s még hagyjuk kelni. Ezután egy kevés zsemlemorzsával lehintjük, a gyümölcsöt ráhelyezzük, hogy a héjas fele a tészára kerüljön. A szilvát örölt fahéjjal is meghintjük. A grízes főzetet megkóstoljuk, amennyiben nem elég édes, még cukrot adunk hozzá, majd ráöntjük a gyümölcs tetejére. Előmelegített sütőben sütjük, míg rózsaszínűvé válik. Mikor kihült, a tepsiben négyzet formákat vágunk és tálaljuk.

Cs. Gergely Gizella

„Csak tó legyen, békát eleget kapunk” Zágoni Mátyás Sándor (1847–1895) adomái

Álljon kend félre!

Álljon kend félre az útból! – kiált a szerkesz székely a szász atyafira –, mert ha nem, úgy jár, mint a másik. A szász megjegyed, s kitér az útból; de midőn a székely elhaladt, bátorságot vesz magának, s utána kiált:

– Hát a másik hogyan járt, hallja, szomszéd!?

– Hát csak úgy, bolond, hogy nem akart kitérni az útból, s én tértem ki.

Asíró székely

Nagypéntek volt. A pap oly szépen prédikált Jézus szenvedéseiről, hogy az egész templom népsége sírva fakadt. Csak egy ember akadt, akin nem fogott az elégikus hangulat, aki nemcsak hogy nem sírt, sőt nevetgélt a többiek keserűségére fölött. Ez is idegen volt.

Amint kijönnek a templomból, megszólítja az idegent egy, még akkor is könyöröző hívő:

– Hát kendnek hol volt a lelke, hogy kacagni mert, mikor a többi kesergett?

– Csak ott, hogy hát ha én sírni akarok, otthon sírok, a mi templomunkban.

Dialektus

A marosszéki fiút bekerítették a vásárhelyi kollégiumba, hadd váljék belőle írástudó ember. A fiút egy falujabeli filozófus vette védő szárnyai alá. A gyerek nem tudván hamarjában leszokni arról az édes marosszéki dialektusról, a filozófus sokszor figyelmeztette, hogy ne beszéljen mindig á-val. Egy este, a szokott takarodó alkalmával, a fiú kerülvén az á-t, így szólt a protektorhoz:

– Batyam! Adj’ide a parnamat!

Sorompó

Egy úri család utazik Borszék felé. Amint egy falun mennek keresztül, látják, hogy az utca vége el van zárva sorompóval. Megszólítanak egy arra ügyelgő embert:

– Merre kell mennünk, bátyám?

– Hát arra, ahol a sorompó van.

– Hiszen ott el van zárva az út!

– Azért mehetnek bátran, mert

azt úgyis a marhák számára csinálták.

Hallgatsz!

Csata után temették a halottakat. Az orvosok előbb megvizsgálták őket: „ez meg van halva, ez is, ez is stb. Ezeket el lehet temetni.”

Az ide-oda való cipelésben egy baka föléled. Látja, hogy mi történik körülötte, s fájdalmas hangon megszólal:

– Bajtársak! Ne temesetek el, hiszen még élek.

Hamar megfelel az egyik egészségügyi:

– Hallgatsz! A doktor úr csak jobban tudja, mint te.

Abéka

Paplakot építettek egy faluba, amely a filiája volt a szomszéd községnek. Ez a dolog sehogy sem tetszett a papnak. Megszólít az építők közül egy embert:

– Hallja-e, János bá! Hiába építik olyan nagy garral azt a házat, mert ebbe a szegény faluba sohasem kapnak kendtek papot.

– Egyet se búsuljon tiszteletes uram! Csak tó legyen, békát eleget kapunk.

A tengely

Egy társaságban a földnek tengelye körüli forgásáról volt szó.

A falu kovácsából mindjárt kibuggyant a szakértelem:

– Bizony derék mester lehetett az is, aki azt a rengeteg tengelyt vasból kifundálta!

Dialog

– Mikor született ez a kend fia?

– A futáskor.

– Mikor volt az a futás?

– Hát a bolond világkor.

– Mikor volt az a bolond világ?

– Azt kérdezze meg az úr az öregapjától, az jobban tudhatja, mint én.

Aszamar

Költöztették az i-falviak a papjukat. A különféle mobiliák között volt egy szamár is. Azt kérdi egy ember a szamárhajtótól:

– Hová hajtod a szamarat, hé?

– I-falvára papnak. (A papnak.)

A falu nagy tisztességgel fogadta az új papot. Bámulták, hogy mennyi mindene van, még szamara is. A szószóló nem is állhatta meg, hogy egy kicsit ne hízelegjen a tiszteletesnek.

– Jaj, kedves tiszteletes uram! Mennyi mindene van, még szamara is! Bizony, amíg ide nem jött, még szamár sem volt a faluban.

Apraktikus székely

Négy napi fogságra ítelték a szolgát valami preválíkációért. A terminus napján beállít másodmagával a bírósághoz, hogy leülje a büntetést.

– Hát ez ki?

– Ez az én öcsém, instálom.

– Minek hoztad ide?

– Azért, hogy ketten leüljük a négy napot két nap alatt.

Korpás Pista

Megszólítja a tanító a kis Estókot:

– Mondd meg, Estók fiam, hogy hívták az első magyar királyt?

A többiek súgják keményen:

– Úgy, mint téged, úgy, mint téged.

Estók is vérszemet kap s odavágja:

– Korpás Pistának hívták, instálom.

Forrás: Székely Humor. Adomák és rajzok. Szerző: Mátyás Sándor. Temesvárott, Nyomatott Veres Sámuelnél, MDCCCLXXXIX.

Bögöz néprajzi gyűjteményéről

Bögözben, a Lukács család portáján a település közelmúltjának népi életét bemutató gyűjtemény két szobában kapott helyet, és ingyenesen látogatható. Lukács Ferencék vendéglátással foglalkoznak, és fontosnak tartják, hogy a községbe látogatók a több, mint száz darabot számláló gyűjtemény révén jobban megismerhessék a települést. Tájházukat még akkor rendezték be, amikor vállalkozásuk nem létezett.

Lukács Márta agyagfalvi születésű, gyermekkorától kedvelte a régiségeket, a gyűjteményében lévő tárgyak közül több a nagyanyjától maradt rá: abrosz, könyvek, csészek, törülköző, de rékaljhuzat. – Mindig szerettem a régiséget. Ha el kell válnak tőlük, az lesz az utolsó, amitől elválnok – fogalmazta meg a tárgyakhoz való kötődését.

1990 után gondolkodott azon, hogy gyűjteményt, illetve tájházat hozzon létre, korábban erre nem is volt lehetőség. 2001-ben megvásárolták a kertjükkel szomszédos, a főút mellett fekvő régi házat, a következő évben nyitotta meg a tájházat, amit csupán egy szerény tábla jelzett a bejáratnál. Később a család úgy döntött, eladják a régi házat, ezért a gyűjteményt lakóházukban helyezték el. – Jórészt bögözi tárgyakat láthatunk itt. Kardalus János néprajzostól kértem tanácsot, annak alapján gyűjtöttem Bögözben, úgy mond az átlagnép eszközeit. A beindítást nem kérdeztem senkitől...

Azok a tárgyaink, amelyeket nagyszüleink használtak, a most felnövék számára elsősorban azért nem jelentenek értéket, mert kiszorultak a használatból. Legtöbb háztartásban nem

dagasztanak tésztát, nem sütnek kenyeret, mert készen vásárolják az üzletből, a fonás, szövés tudományát sem kell megtanulniuk, a lakásokban a régi bútorokat is kicserélték, megváltoztak az életkörülmények, az öltözködés, és az önellátás is jórészt az élelem megtermelésére szorítkozik.

– Ha megvénülök, az életemet ott akarom leélni, a tájházban – mondta Lukács Márta. Mivel nem mindenki úgy gondolkodik, mint ő, néhányan gúnyolódtak is a falubeliek közül, amikor hozzáfogott gyűjteni, utánakiabáltak az utcán is. – Irigység nagy van – mondta, ami egyrészt kapcsolatba hozható az 1990 utáni időszakban felvirágzott ún. régiségkereskedéssel is. Példaként hangzik el, hogy egy régi szekrényt össze akart valaki vágni, azt megtudva szóltak, hogy megvásárolnák, ám amikor szoba került, már nagy árat kértek érte, pedig különben összedarabolták volna tűzrevalónak... – Nem akarok a gyűjteményből hasznot hozni, nem azért készítettem, hogy ebből meggazdagodjak – tette hozzá. Először volt a múzeum, majd azután indították el a vállalkozást. – A kettő nem függ össze, de aki eljön ide, legalább van,

amit lásson – hangzik el, egyfajta indoklásként.

A gyűjtést azonban több helybeli ismerőse is segítette. – Voltak, akik adtak ajándékba, a szomszéd Erzsike néni függönyöket, a már elhunyt Csomor Berta sok szőtteményt, Csomor József is segített, nagyszülei régi bútorait adta ajándékba. Legalább itt megmarad...

A Lukács panzió Bögöz felső felében, a főúthoz közel van, a Cigány utca 350. szám alatt. A régi ház első két szobájában találjuk a gyűjteményt, annak meghosszabbítása emeletes vendégházzal bővült, 20 személy fogadására elégséges szobákkal, fürdővel és a földszinten hatalmas, gyűlésteremnek beillő nappalival, a másik oldalon pedig a repkénnyel befuttatott épület a család lakóháza.

Amióta a gyűjteményt átköltöztették a régi helyről, és a vendéglátás is fellendült, amolyan vendégcsalogatóként az említett két szobát a vendégek is használhatják, megszállhatnak benne. – Tulajdonképpen úgy van berendezve, ahogy használták ezeket a tárgyakat – teszi hozzá a háziasszony, aki már 34 éve él Bögözben.

A gyűjtemény leltára ugyan még nem készült el, de amikor arról esik szó, hogy a vendégjárásban lába kelhet ennek-annak, azonnal megjegyzi: még olyan nem volt, hogy valami eltűnt volna onnan, valaki elvitt volna valamit.

Mivel a tárgyak gyűjtésében meghatározott célt követtek, szinte mondhatni, elérték a célt, két szoba berendezését az elmúlt évtizedek használati eszközeivel, a gazdasszony szerint nagyon nem hiányzik semmi a gyűjteményből, ha több lenne, már zsúfolt lenne. A helyi mesterek által készített székek, asztalok, szekrények mindegyike kézimunkával díszített, a szekrényben ott látjuk az összefogott textíliákat, a polcokon evőeszközöket, edényeket, mérleget meg más apróságot, ami egy háztartásban szükséges, a földre rongyszőnyeget terítették. Nem hiányzik persze az ünnepi viselet, a piros-fehér meg a „gyászos” fehér-fekete sem. A falon falvédő, a vetett ágy mellett bölcső, de van sarkantyús csizma is meg ünnepire felszalagozott regrutakalap a múlt század elejéről, ruhás ládák, matolla és tekerőlevél, meg szalagos vőfélypálca. Az út felőli szobában pedig új festett bútor.

Az udvaron, a másik ház falára erősítve használati tárgyak és különbö-

ző mesterségek eszközei kerültek: fűró, fejsze, kutyabőr csizma, vasaló, járom (szépen faragott járom nem is egy van az udvaron), héhelő, a szövőszék darabjai. A fémtárgyakat a gazda maga készítette szerrel kente be, hogy megvédje a rozsdától.

Amikor arról érdeklődünk, kik látogatják a gyűjteményt, először az anyaországból, a román vidékekről és Izraelből érkező vendégek kerülnek szóba, közülük többen visszajárnak. A 2002 óta vezetett vendégkönyv kerül elő, hímzett mintás borítóval, abban az első vendég neve után az AEÁ szerepel... Bikafalváról, Székelykeresztúrról, Udvarhelyről jöttek látogatóba gyerekcsoportok, még óvodások is. Helyből szervezeten még nem jártak ott iskolások. Helybeliek nem sokan nézték meg.

A reklám kérdése a pénztől függ, szórólaptól is jó lenne készíteni, hangzik el. A www.hargitatourism.ro oldalon kívül egy anyaországi kiadású könyv reklámozza a vállalkozást, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont pedig *Tájházak, néprajzi gyűjtemények Hargita megyében* című képeslapsorozattal a néprajzi gyűjteményt.

A látogatók a 0266-245579, 0756-783649-es telefonszámon, vagy a lukacspanzio@yahoo.com levélcímen jelentkezhetnek be előre.

P. Buzogány Árpád

Békességet hozó egyezséglevelek sóváradiak és kibédiek között

A Kis-Küküllő menti két nagyközség, Kibéd és a nemrég területileg ismét önállóvá lett Sóvár között hosszú időn keresztül folytak birtok- és határviták, pontosan 188 esztendeig. Ezeknek a pereknek, vitáknak az anyagát a végső megoldást hozó 1840. esztendőben egybegyűjtötték, és egy helyre másolták. Ebből a határkönyvből közöl újabb adatokat Ráduly János. *Székely békességlevelek (1803–1837)* című, az udvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál megjelent kiadványa három egyezség szövegét, békességlevelet tartalmaz.

A mind méretét, mind súlyát tekintve tekintélyes iratgyűjtemény (1404 oldal, gerincmagassága 37,5 cm, súlya pedig 5,64 kg) anyagából korábban is közölt Ráduly (helynevek, a határ kijelölésének módja), az új könyv borítóján a határkönyv megkopott, ám díszes bőrgerincét láthatjuk, a hátsó borítón pedig Marosszék viaszpecsétjét.

E kiadvánnyal új fogalom válhat elterjedté. A békességlevél szó a régmúltból nem ismeretes, előfordulása a sorrendben harmadik, 1837-es datálású, a sóváradi Tusz Márton szolgálja által okozott erdőkár rendezésével kapcsolatos egyezséghez köthető. Persze arról sem sikerült adatokat fellelnie Rádulynak, hogy a kifejezés Sóváradon és a károsultak lakhelyén, Kibéden kívül használatos volt-e.

Az 1803-as, 1834-es és 1837-es keltezésű egyezségek minden esetben sóváradi határsértést rögzítenek, még ha enyhíti is a sérelmet a tény, hogy nem a gazda, hanem cseléd vagy szolga volt az elkövető. Már az első fennmaradt levélben hangsúlyozzák, hogy a sóváradi gazda „akarattya ellen megesett, és cselédjei által tett” kárról van szó! Egyik esetben a kibédei erdőből ökröstől, szekerestől „behajtottatván, rabságba tétettek” a törvénytlenységért az elkövetők, de más alkalommal is említik, hogy a „törvény ellen esett cselekedetiért arestomba lévő embereit és barmaid szép egyezség és alkalom szerént” váltotta ki a gazda, ami arra is bizonyítékkal szolgál, hogy az ügyek békés rendezése volt a

cél. Talán állandó formulaként, de ezt a szándékot tükrözi a második levélben a következő mondatrész: „a történt hibát elesmervén, kívántunk mint szomszéd atyafiak a dolgot békesség útján eligazítani”.

Az említettek vizsgálata mellett Ráduly azt emeli ki, hogy „anyanyelvünk patinás régiessége tárul az olvasó elé, miközben szemelget a mondatokban, kifejezésekben, archaikus szavakban”. A szövegek jobb megértését szómagyarázat segíti.

Nem érdektelen tény, hogy 188 esztendő után a határper végleges megoldása rendkívül egyszerű volt, ugyanis a peres részről így ítékeztek: „szakasztassék két felé” a kibédiek és sóváradiak között. Így hát a nyelvi szépség mellett a gondolkodásmód, észjárás jobb megismerése, a mostanság oly sokat emlegetett problémamegoldó készség is példaként szolgálhat a mai ember számára.

P. Buzogány Árpád

Marosszéki márkodi Siklódi György lovashadnagy végrendelete

2008 tavaszán Sente B. Levente keresztúri lakos Balácsi Dénes segítségével egy közel 300 lapból álló iratcsomót juttatott el a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközponthoz. A sárgult „Dosar” fedőlapján két cím is olvasható. Az elsőt ceruzával írták, ez így szól: „Emlékiratok. Perújítás.” A második, a hosszabb cím fekete tintával van írva. Ez már több mint eláru az iratcsomó tartalmáról: „Dr. Gönczy Gábor ügyvéd Odorheiu, Id. Siklódy István nyug. ipariskolai tanár Beclean jud. Odorheiu.” A fedőlap belső oldalára írt feljegyzés szerint az iratok 2000. március 6-án kerültek Sente B. Levente tulajdonába Siménfalváról. A faluból értesítették, hogy „levelek, papírok, könyvek” vannak a Fehér-Nyikó partján lévő „szeméttelen”. Sente úr rögtön kiszállt a helyszínre. Az iratok nagy része jégbe volt fagyva, félig a patakban, félig a parton. Tűzet gyújtott, kiolvastotta, aztán megszártotta...

Az iratok eredetéről nem sokat sikerült kiderítenie, ugyanis a helyiek azt hitték, hogy egy ellenőrrel van dolguk, aki az illegális szeméttárolás ügye miatt érkezett a faluba. Annyit azonban megtudott, hogy azok a Füzes utca egyik lakóházából származnak, ahol korábban egy öregasszony, a Siklódi család egyik tagja lakott. Elhunyt után kerültek az iratok a „szeméttelenre”. Vagy a házat eladó udvarhelyi örökösök, vagy az új tulajdonosok hordták ki a patakmartra...

Az iratok átnézése után kiderült, hogy azok egykori tulajdonosa a gyergyóditrói születésű Siklódy István, a brassói Magyar Királyi Állami Ipariskola nyugalmazott tanára volt.

Az iratok közt számos, a Siklódi családra vonatkozó XV–XIX. századi adattal, jegyzettel, oklevélmásolattal, kivonattal találkozunk. Többek közt ott találjuk a marosszéki „NS. Márkodi Siklódy György lovas hadnagy” 1620. március 21-én kelt magyar nyelvű végrendeletét (Dr. Bevilaqua Béla másolatában). Egy kivonatos másolatot arról a latin nyelvű adománylevelről (1655. június 28-án kelt Ploiești városában), amelyben II. Rákóczi György fejedelem a gyergyóditrói Siklódi Balázst, Siklódi Pétert, Imrét és Siklódi Györ-

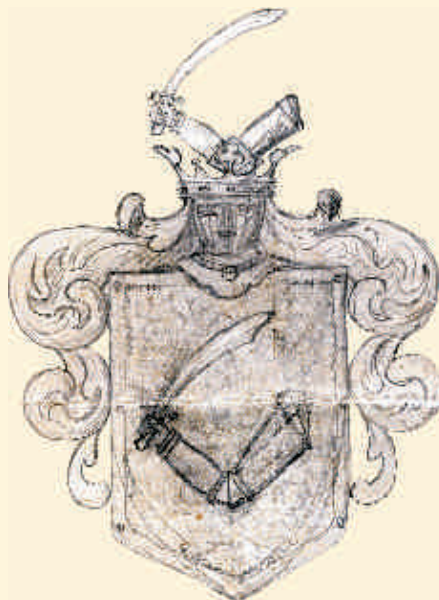
gyöt, valamint Siklódi Jánost és más gyergyói lovaspuskásokat lófősít. Ugyancsak az iratcsomagban található az „1771. és 1781. Immunis Nemeseknek ítélt Márkodi Siklódi famíliabelieknek Genealogica Tabbellaja”, a ditrói Siklódiak azon névsora, akik az 1702. évi összeírásban szerepelnek stb.

Az iratok közül Siklódi György végakarátát, „testamentomát” tesszük közzé az alábbiakban, nemcsak azért, mert magyar nyelven íródott, hanem azért is, mert a kedves olvasó képet nyerhet egy erdélyi fejedelemségbeli székely lovashadnagy díszes hadakozó számszámairól.

Mihály János

Márkod, 1620. március 21.
Marosszéki márkodi nemes Siklódi György lovashadnagy ingóságait feleségére és gyermekeire testálja. Családja gyámjaként Ozdi Gergelyt nevezi meg.

Mw kendeoi Mihaly nemes személy, Georgy deak ugyan kendeoj es Onodi Gergely deak Berekereszturi Schola Mester mind Maroszekben lakok: Aggiuk emléketwl eszt az mw levelwnkeot az kiknek illik, hogy ez mostani 1620 esztendőben die 21 Marty hiuata mwnekeot hazahoz, az Markodban Maroszekben lako nemes Syklodi Georgy

louag hadnagy, es Mw eleottwnk eleo Nyelueuel teon Ilyen testamentomat betegh agyaban leuen tudni Illik:

En Syklodi Georgy noha testemben betegh uagyok, de elmemben es eszemen leuen, teszkek Ilyen testamentomat kegyelmetek eleott, hogy vagyon ennekem egy Aranyas ezwsteos hegyes teoreom, ismet vagyon egy Aranyas ezwsteos zablyam, ismet vagyon egy aranyas ezwsteos kantar fekem, amely beborituan vagyon Aranyal ezwstel: vagyon egy sisakom, vagyon egy panczelom, vagyon egy louam fekesteol nyergesteol: Ismet vagyon egy felseo galeros hosszu Vyu fajlongis Mentem

mind ezeket az megh Irtakat ha az Isten engemet ez uilagbol el veszen, testamentom szerent hagyom az en aruaimnak ket ezwst poharral egguott

Az mi egyeb labas marhaim vadnak, es egyeb Ingo bingo allatok, mind azokat hagyom az en felesegemnek az Aruakkal egguott, mert en azokat mind egguot kerestem az en felesegemmel, azokbol ha kelletik tarczia taplalya az en szegeny aruaimat es w magatis Azert hagyok mindeneket az w kezében hogy mind w magat s mind az Aruakat tarczia, s uiselyen gondot raiok. Ismet Zabedi Kws Balas Ados ennekem tizen ket forintal, azt az en Jo akaro Vramnak s Atiamfianak Iggy hagiom Ozdi Gergelinek, hogy az en hazam nepenek, felesegemnek, gyermekeimnek, ha valaki ukeot haborgatna mindenek ellen legyen otalommal mellettek. es ha mi egyeb mason vagyon hogy nem mint az en Atiamfiai kezekben hadnam hogy nalok allana migh az Aruaknak kelletnek, job lenne, hogy Vasarhelyt uagy egyebwt egy jambor keresztien barantunknal lennenek: mert Syklodi Ferentz noha Atiamfia, egy Apank uolt es egy Anyank, de mint egy ellensegem ugy volt miteol fogua haza szállottam, mind ellenkezet en velem, ram teort, Azert en az eo kezebe sem bizok semmit, sem aruaimot eo rea sem bizom, hanem felesegem uiselye gongyat mindenek. Mely testamentom tetelet Syklodi Georginek megh halgatuán, az melyeket Mw es megh Irattunk az Mw hitunk szerent, es peczyetunkel megh ereositettuk, az feljül meg Irt esztendeoben es napon Markodban Maroszekben.

*A Siklódi család címere
Siklódy István rajza*

A termékértékesítő szövetkezet létrehozása Alsóboldogfalván

Ahogy a kisgazdák a hitelszövetkezetten keresztül módosodni kezdtek, egyre inkább gondot okozott az állatok és egyéb termékek értékesítése. Igen gyakran megtörtént, hogy a faluban marhakereskedők jelentek meg, akik kevés előleg fejében elvitték az eladásra szánt ökröket, azzal az ígérettel, hogy rövid időn belül kifizetik a hátralelékot, de többé a falu felé se néztek. Emlékezetes egy Nóti nevezetű zsidó kereskedő, aki több mint 100 db marha árával tűnt el nyomtalanul. De a Keresztúrra naponta felhordott tej árát se tudták sokszor a szegényebb polgári családoktól behajtani.

Ez a helyzet készítette a gazdákat arra, hogy termékértékesítő szövetkezetet hozzanak létre. E szövetkezet megalapítója Alsóboldogfalván Varró Mózes református lelkész volt, aki meggyőzte az ügy fontosságáról a falu lakóit. Elsőként elnöknek Gagyí Jánost választották. Megalakulásakor a szövetkezet egy alszegi házban működött. 1926-ban felépítették az Iskola utcában a tejbegyűjtő házat, amelynek hátulsó részébe kapott helyet a feldolgozó üzem és egy kis raktárhelyiség. Az épület végéhez ástak egy jégvermet, ahová télen a Küküllőről nagy jégdarabokat hordtak, hogy nyárára biztosítva legyen a termékek tartósítása. Vásároltak egy 300 literes fölözőgépet. A székelykeresztúri vajgyárnál a tej szakszerű kezelésére és a tejtermékek előállítására kiképezték Búh Andrásné, Rozáliát, aki vaját, sajtot, tehéntúrót készített a behordott tejből. A vaj és egyéb termékek értékesítését az agyagfalvi és mátyásfalvi kofák végezték, leginkább Bukarestben, de a gazdák számára így is biztos jövedelmet jelentett. Hogy a vaj származási helye azonosítható legyen, a juharfából készült formák fedelére gyöngyvirág minta volt faragva, ez szolgált védjegyként. E mintából egy példány még ma is látható Deák Dénes gazdánál. Súly szerint készítették $\frac{1}{8}$ -os, $\frac{1}{4}$ -es és $\frac{1}{2}$ -es súlyú vaját.

Búh Rozália után a csarnok és a feldolgozóműhely vezetését Török Mihályné, Zsuzsanna vette át, aki 17 éven át végezte a teendőket. Ő egy keres-

kedő megrendelésére és annak receptje szerint ipari sajtot is előállított gombkészítés céljára.

A csarnokos mellé minden napra be volt osztva egy termelő gazda is, aki segített a begyűjtésben, a tej felmelegítésében. Amikor a tej elérte a 25 fokot, kimerték az üstökből és beleöntötték az elkülönítőbe, melyet kézzel hajtottak. Itt a zsíros anyag elvált a vizes résztől, így nyerték a tejszint. A savanyú tejfőlk készítésekor hagyták a tejet aludni, s csak azután fölőzték le. Az így nyert tejfőlk eladták. Az aludttejet 37 fokra felmelegítették, vászonzacskóba kötötték, melyen a savó átszivárgott. A visszamaradt savót a gazdák díjmentesen elvihették annak arányában, amennyi tejet vittek a tejszövetkezetbe naponta. A savót a gazdák a sertésekkel feletették, a visszamaradt tehéntúrót pedig értékesítették.

A tejszínből vaját készítettek. Ehhez a tejszövetkezetben tejköpülőt, gyúrókészüléket (mángorló) és vajformáló mintákat használtak. A köpülést lassú forgatással végezték, percenként 30–40 lökessel, így 40–60 perc alatt (a beletöltött mennyiségtől függően) jól kivált a vaj mogyorónyi nagyságú darabokban. Ekkor a köpülést befejezték, az anyagot beleengedték az alája helyezett cseberbe. Innen a vajdarabkákat kiszedték a mángorlóasztalra, majd a laskasírtőre hasonló mángorlófával kiszorították az anyagból az írónak nevezett folyadékot, melyet vajtejnek is neveztek. Ezt a falu szegényebbjei megvásárolták, puliszkával elfogyasztották. Miután a vaját jól kimosták az írótól, a formákba nyomkodták jó tömötten. De előzőleg a formákat alaposan bevizezték, hogy a vaj

ne ragadjon bele. Ezt követően elsimították, majd az előre előkészített zsírpapírba csomagolták. A kész terméket a kofák megérkezéséig a jégveremben tárolták.

Amint fentebb már szó esett róla, nemcsak vaját, hanem sajtot is készítettek. A le nem fölözött tejet a sajtüstben 30 fokra melegítették és beoltották, így a tej fél óra múlva megaludt. Az oltót a levágott szopós borjú gyomrából készítették: kimosták, kissé fölőjva megfűstölték, használat előtt 4 dekányit meleg savóban fölpuhítottak. Ennek a leve elég volt 800 liter tej beoltásához. Ha a tej már megaludt, a zsendét a sajtlapáttal elvagdalták, kézzel apróra morzsolták, borsónyi nagyságúra. Akkor az üstöt a tűzről levették, s még néhány percig kavarták. Ekkor a tejkezelő asszony a zsende alá húzta a sajtkenőt, a négy sarkát óvatosan összekötözte, majd a szolgálatos személlyel lassan kiemelték az üstből, melyben visszamaradt a savó. A kiemelt zsendét, melyet a *sajt téstájának* neveztek, a sajt alakját megadó keretbe helyezték, rá súlyt tettek. Azután újra kiemelték a formából és megfordítva megint nyomás alá helyezték. Ezt 12 órán át ismételték kendőcsere mellett. Sajtolás után a friss sajtot a sajt kamrában 2-3 napig szikkasztották, azután főtt sóval sózták, egyik nap az egyik, másik nap a másik oldalát hintették be, jól belesúrolva vászonkendővel. Ezt addig ismételték, ameddig a sajt héja megkeményedett. Ezután letették érlelni 2-3 hónapra. A sajt érlelésének időtartama annak nagyságától és súlyától függött.

Az Alsóboldogfalván létező szövetkezetek közül ez volt a legjelentősebb, amely a kisgazdák anyagi jólétét közvetlen módon szolgálta.

Gálfalvi Gábor

Dokumentum

Film az almási csőszökről

A székelyudvarhelyi Transikon egyesület alkotóműhelyében új dokumentumfilm készült, a 2008-as homoródalmási szüreti bálról és előkészületeiről. A nyár végén Fecső Zoltán szerkesztő és Jakab Ervin operatőr több alkalommal forgatott Almáson, majd Simó Csaba vágó – aki operatőrként is besegített a mozgalmasabb forgatási napokon – a szerkesztővel együtt munkához látott: készült a film...

Amikor Fecső Zoltánt arról kérdeztem, miért szüreti bál és miért Almás (korábbi filmje, a *Nők a hinta körül*, ami magyar és román tévéadók műsorán is szerepelt, Vargyas-völgyi téma), a legkézenfekvőbb válasz hangzott el: apai nagyszülei odavalók, ő maga is részt vett a településen és környékén önkéntesként környezetvédelmi programokban, és mikor 2007-ben a csőszök színpompás felvonulását látta, megszületett a döntés. Érdekelte, ezek a fiatalok hogyan jutnak el annak tudásnak a birtokába, amit bemutatnak nyilvánosan, hiszen azt már nem genetikailag öröklik. Klasszikus fejlődéstörténet, ami azal zárul, hogy a fiatalok számot adnak tudásukról a nagyobb közösségnek – jellemezte témáját a szerkesztő.

Még nyáron kereste meg a csőszöket, ugyanis Almáson is korosztályonként szervezik a bált, ez az esemény még jobban összekovácsolja a közösségeket. Hamarosan kiderült, legtöbbszörnek új ismeretet jelent szüreti bárra készülni, sokan először ültek lovon (lányok is). Július végétől, az első próbától dokumentálták az eseményeket.

– Örömteli élmény volt velük együtt dolgozni, elfogadtak minket, és ráéreztek, mit jelent ilyen filmet készíteni, vagyis, hogy önmagukra figyeljenek, ne ránk – mondta Zoltán. Szaknyelven szituációs dokumentumfilm, ami készült: csak élő helyzeteket filmeztek, azért volt szükség minél több időt velük tölteni, mert mindenhol ott kellett lennie a kamerának, ahol érdemes dolgok történtek. És történetekben nem lesz hiány, hisz a másfél hónapos forgatási

*Fecső Zoltán szerkesztő
és Jakab Ervin operatőr.
Bodnár Arthur felvételei*

idő alatt számos érdekes helyzetet örökített meg a kamera. Almáson az is egyedülálló, hogy a csószók disznót vesznek és vágnak, a báikor meg annak előestéjén a többi szervezőt, szüleiket és a zenészeket is vendégül látják.

A filmkészítést eddig az udvarhelyi Termoláng Kft. és a Szülőföld Alap támogatva, az első bemutatót természetesen Almáson tervezték. Hogyan készül a dokumentumfilm? Nagy vonalakban: a terep, téma kiválasztása után információgyűjtés következett (a helyi viszonyok ismerete különösen fontos), majd a forgatások, azt követően az anyag többszöri átnézése, jegyzetek készítése után kerül sor a kiválasztott részek vágására, összeillesztésére, mindez több mint egy hónapba került a munkatársak napi elfoglaltsága mellett. Mivel a Transikon tagjai mind érintettek dokumentumfilmek készítésében, egymás segítségére vannak észrevételeikkel is.

A szüreti bálról szóló film csak az egyik a filmes műhely idejének terméséből. Jakab Ervin Erdély Bálint Előd fotósról készített mozgóképes portrét, Simó Csabát nagyszülejéről készülő film foglalkoztatja, Bálint Arthurt pedig az egykor virágzó Balánbánya mai gondjai, ehhez a filmhez már évek óta készít képeket a legismertebb székelyudvarhelyi filmes alkotó. Bálint Ibolya más-más élethelyzetben élő emberekről forgatott (a helyszín Udvarhely), akiket apróhirdetések fűznek össze, a film címe: *Apró örömök*.

Bár eddig is több díjat hoztak az előző években befejezett filmek, és a hazai megmagyarországi tévéadók is sugározták, a múlt évben elkezdett, Vándor-mozi program keretében udvarhelyszéki településeken vetítették ezeket az alkotásokat az elmúlt hónapokban, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközponttal közös szervezésben, most meg a folytatást tervezik.

A humoródalmási dokumentumfilm folytatja a sort, ami az alkotóműhelyt egyre ismertebbé teszi, a 2008-as Film.dok fesztiválon Bálint Arthur a fődíjat (*Poros öltöny*), Bálint Ibolya a közönségdíjat hozta el (*Asszonyélet*). Fecső Zoltán készülő filmje pedig már témája miatt figyelmet érdemel.

P. Buzogány Árpád

Butyka Imre balladája

*Halod pajtás, a pálfalvin mi történt,
Butyka Imrét más pénzéért megölték.
Még Korondon hét órákor kávézott,
Nyolc órákor piros vére kiömlött.*

Adatközlő: özvegy Molnos Lajosné Hegedűs Julianna (szül. 1958. febr. 21.)

Butyka Imre

*Halod pajtás, hogy Kalandán mi történt: Vérért vették, mint a fogolyadárnak
Butyka Imrét más pénziért megölték. Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.
Még Korondon hét órákor kávézott, Butyka János, nyisd kapudot, kapudot,
Nyolc órákor piros vére kiomlott. Halva hozzák szép fiadot, fiadot.*

*De nem haza szállásra, szállására,
Korondi kaszárnyába, kaszárnyába,
– Nagykorondi szép ifjúság, leányok,
Jobb kezemet nem emelem tirátok.*

Művelődés, 1971/12. sz. 48. o.

Butyka Imréről

A korondi Kalonda határrészen egy emlékkő áll. Ma már a kőről az írást leolvasni nem lehet, az idő leette, de a kő körüli részt így nevezik: *Butykánál*.

1888. február 15-én a reggeli órákban Kovács Dániel felsősófalvi lakos, postakocsis szállította a parajdi sóbánya pénzét Korondon keresztül Székelyudvarhelyre. Akkori szokás szerint a postakocsis végig Korondon fújta a postakürtöt. Ez így volt rendjén, de nemsokára a Kalonda hegy végéről szokatlanul hallatszott vissza a kürtszó Korondra. A laktanyában lévő csendőrség azonnal észrevette, hogy valami baj van a postai szállítmány körül. A csendőrség szomszédságában lakott az én apai nagyapám, István Lajos, akinek mindig jó lovai voltak. A csendőrség azonnal szekérbe fogatott, majd elindultak. Amikor a helyszínre érkeztek, Butyka Imre csendőr már halott volt.

Kovács Dániel nem tudott Butykának a küzdelemben segíteni, mert a gyilkosok hárman voltak. Egy szekérrel, kettő pedig a postakocsival. Özvegy Molnos Lajosné Hegedűs Julianna elmondása szerint Emrick Márton és P. Dumitru ölték meg Butykát. Állítólag a két gyilkos bethlenkeresztúri volt. Egykori csendőrök, de leszerelték őket. Így tudták, hogy a parajdi sóbánya pénzét melyik napon szállítják Székelyudvarhelyre.

A gyilkosokat a csendőrök akkor nem tudták elfogni. Állítólag letértek a Nyikó mentén és elfordultak Szentmihálynál Bencédbe. A csendőrség viszont egyenesen hajtott a Nyikó mentén. Később, több idő elteltével elfogták a gyilkosokat.

Butyka Imre holttestét nem szállították haza, Háromszékre. A korondi római katolikus temetőbe temették el. Szép sírköve van, sírja vasráccsal kerített. Sírkövén a következő felirat olvasható: *BUTYKA IMRE M. Kir. Csendőr emlékére K.I. 1888. febr. 15. Szolgálata teljesítésében Rablógyilkosok által végeztetett ki. Emelték a 2. csendőr szárnybeli bajtársak.*

A Butyka Imréről szóló balladát Máthé Balázs 62 éves korondi lakos 1975. április 15-i elbeszélése szerint az ő anyai nagyanyja, Ambrus Istvánné Simén Julianna, írást nem tudó asszony diktálta le.

István Lajos

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2008. október–december

Október

11. – 65 éve született Mátisfalván **Simó Enikő** képzőművész, a brassói bábszínház báb- és díszlettervezője. Egyéni kiállításai Brassóban és Székelykeresztúron voltak, iparművészeti kiállításokon vett részt itthon és külföldön, több díszlettervezői díjat kapott hazánkban és külhonban.

13. – 250 éve halt meg Kolozsváron **Deáki Filep József** református egyházi író. Erdőszentgyörgyön született 1681. aug. 4-én. Vallásos értekezéseket, verseket, halotti beszédeket írt. 1740-ben püspökké választották.

16. – 70 éve született Székelyszentkirályon **Kovács Géza** grafikus. Csoportos és egyéni tárlatokon egyaránt szerepelt. Segesváron él. A homoródszentmártoni alkotótábor 25. évfordulóján grafikáival ajándékozták meg a képzőművészeket.

16. – 55 éve halt meg **Nyirő József** író Madridban. Székelyszomboron született 1889. júl. 18-án. Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban, majd a gyulafehérvári papnevelőben és a bécsi Pazmaneumban tanult. 1912-ben pappá szentelték, hét év múlva kilépett az egyházi rendből, molnárként dolgozott egy ideig. A *Keleti Újság* munkatársa, az *Erdélyi Helikon* alapító tagja volt. 1941-ben képviselőként Budapestre költözött, 1945-ben Németországba, öt évre rá pedig Madridba. Elbeszélései, regényei most is nagy olvasottságnak örvendenek.

18. – 385 éve halt meg **Marosvásárhelyi Gergely** egyházi író Kolozsváron. 1560-ban született Marosvásárhelyen. Belépett a jezsuita rendbe, 1593–95 között Udvarhelyen térített.

20. – 55 éve született Székelyudvarhelyen **Szakál Zoltán**, a Romániai Zeneszerzők és Muzikológusok Egyesületének megyei felügyelője. Az udvarhelyi Népszínház mutatta be Huszár Sándor: *Jött egy lány* című zenés színpadi riportját, színművekhez írt zenét, illetve a népszínház tagjaként zenélt. Cikkeit a helyi lapok közölték.

22. – 170 évvel ezelőtt halt meg Székelyudvarhelyen **Fancsali Dániel** író (szül. 1769). Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnázium tanára, igazgatója volt.

22. – 60 éve született Felsőboldogfalván **Bíró Domokos** fizikus, 1971–75 között a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola tanára, 1981-ig kutató, majd a Műszaki Főiskola munkatársa.

27. – 110 éve született **Lőrinczi László** egyházi író, mezőgazdasági szakíró Felsőrákoson. Székelykeresztúron végezte a középiskolát, Kolozsváron az Unitárius Teológiát. Az Egyesült Államokban teljesített

missziós szolgálatot, ott mélyült el barátsága Balázs Ferencsel, akinek hatására gazdasági egyetemre iratkozott be. Hazatérve Kiskadácson volt lelkész (1927–41), majd a keresztúri gazdasági iskola előadója, az Unitárius Gimnázium vallásstanára, igazgatója 1948-ig, aztán 1973-ig, nyugalomba vonulásáig Ürmösön volt lelkész. 1981. okt. 24-én halt meg Székelykeresztúron. Több gazdasági szakkönyv szerzője, nevéhez fűződik Románia első baromfityesztő szövetségének, az Avikultúrának létrehozása (1931). Nyugdíjasként látott hozzá a Balázs Ferencsel kapcsolatos emlékezések gyűjtésének. Az író hűgával, Bélteky Lajosné Balázs Ibolyával folytatott levelezése eredményeként állt össze *Mások Balázs Ferencről* című kézírata, illetve *Az én Balázs Ferencem* készülő munkája, amit elkoboztak, és azóta sem került elő az anyag.

30. – 160 éve született Nyárádselyében **Bod Károly** közíró. Marosvásárhelyen jogot, a magyar fővárosban és Sárospatakon teológiát, külföldön bölcséletet, teológiát és pedagógiát tanult. 1873-tól Székelyudvarhely Református Kollégiumában tanított, helyi és erdélyi lapokban közölte írásait. Helyismereti jellegű tanulmányokat is adott közre, pl. *A sz-udvarhelyi egyházmegyéről* (Erdélyi Protestáns Közlöny, 1874). 1926. november 11-én halt meg Udvarhelyen.

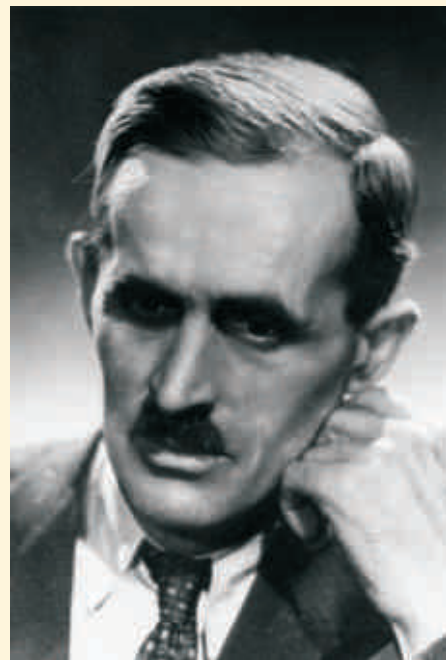
30. – 80 éve született **Domokos István** koreográfus, táncmester Korondon. 1948-tól Kolozsváron volt táncmester, 1954-től az Állami Magyar Operánál, 1956-tól a marosvásárhelyi Dal- és Táncegyüttesnél. Gyűjtéseit több kötetben a Maros megyei Népi Alkotások Háza adta ki.

November

1. – 65 éve halt meg Désen **Hegyi Mózes** költő, helytörténész. 1908. február 1-jén született Agyagfalván. Tanító és lelkész volt. Bráilai szolgálata idején gyűjtötte össze az ottani magyarsággal kapcsolatos adatokat, a *Végvár* című kötetben (1937) közölte. Verskötetete: *Rózsát dobál a lelkem* (Segesvár, 1930).

11. – 125 éve született Bethlenfalván **Szakács Mózes** lapszerkesztő, pedagógiai író. Az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult, teológiát végzett, Berlinben is tanult. 1867-től az udvarhelyi Református Kollégiumban tanított, vezette az általa alapított Székelyudvarhelyi Polgári Olvasókört. Ő indította 1877-ben az *Udvarhelyi Híradót*.

11. – 55 éve született Szovátán **Veress Károly** filozófus. Sepsiszentgyörgyön tanított, 1992-től a kolozsvári BBTE tanára, több kötetet közölt, filozófiai, antropológiai és szociológiai tanulmányai, cikkei jelentek

Nyirő József

meg hazai és magyarországi lapokban.

14. – 160 éve született **Bartha Miklós** politikus, publicista Rugonfalván. Jogot végzett, 1872-től Udvarhely vármegye jegyzője volt, és hosszabb ideig függetlenségi párti országgyűlési képviselő, a szabadelvű párti kormányok konzervatív ellenzékének vezére. 1880-ban indította Kolozsváron az *Ellenzék* című politikai napilapot. Cikksorozata hatására jött létre 1885-ben az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. Budapestre költözött, Ugron Gáborral pártot alapított. *Melanie és a feleség* című drámáját bemutatta a Kolozsvári Nemzeti Színház és a Vígszínház. Olaszthonban és Franciaországban tett utazásáról színes útirajzokban számolt be, *Kazár földön* címmel önálló kötetet adott ki. Politikai cikkeket közölt. Tagja volt a Petőfi társaságnak. Összes műveit hat kötetben adták ki. 1905. okt. 19-én halt meg Budapesten. A róla elnevezett társaság 1925-ben alakult. 2008-ban szülőfalujában is szobrot állítottak neki.

14. – 65 éve halt meg **Dobay László** természettudományi író Dicsőszentmártonban. 135 éve, 1873. július 16-án született Székelyudvarhelyen. Kutatási területe Erdély madárvilága volt, magyar és német nyelvű cikkeiben a természetvédelem fontosságát hangsúlyozta. Kb. 30.000 darabból álló, az egész Földre kiterjedő tojásgyűjteménye kiterjedt cserekapcsolatai révén jött létre.

15. – 70 éve született **Szabó M. Attila** Szilágysomlyón. A kolozsvári egyetemen történelem–magyar nyelv és irodalom szakot végzett. Tanított Szilágysomlyón, Pecsénben, Erzsébetvároson, Kiskapuson és Medgyesen. Hosszú időn át a Szeben megyei magyar művelődési élet aktív résztve-

vője. Kutatási területe: helynevek, az erdélyi szászok története. Feleségével, Szabó M. Erzsébettel összeállított *Erdélyi helynévszótár* című, német–magyar–román nyelvű névtárak 1992-ben Bukarestben jelent meg, a második, bővített kiadást 2002-ben adták ki. *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helynévtára* című kétkötetes munkájuk 2003-ban, Csík-szeredában jelent meg, és 5818 település adatai szerepelnek benne, a helynevek román, magyar, német, cseh, szlovák, szerb, horvát, ukrán, bolgár, jiddis, török és lengyel változataival, 2006-ban CD-ROM változatát is megjelentették. 2003-tól Székelyudvarhelyen él.

16. – 75 éve született Küküllődombón **Hunyadi László** szobrász, az agyagfalvi negyvennyolcas emlékmű társszerzője.

18. – 75 éve született Szederjesen **Máté Gábor** esszé- és tanulmányíró, főiskolai tanár. Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt (1952), a kolozsvári egyetemen tanult, majd tanított, a kolozsvári és szegedi rádiók külső munkatársa. Az esztétikai tudományok doktora (1974). 1990 után a szegedi főiskola meghívott előadója. A gicseről írt könyve román és magyar nyelven is megjelent.

19. – 65 éve született **Király László** költő, író, műfordító Sóvárádon. 1968-tól az *Utunk* (most *Helikon*) szerkesztője. A Román Írószövetség díját kapta 1970-ben, 1976-ban és 1981-ben, a Román Tudományos Akadémia díját 1982-ben. Román és orosz nyelvből fordít. Legismertebb kötetei: *Kék farkasok* (regény), *Fény hull arcodra, édesem* (elb.), *Amikor pipacsok voltak, A költő égő asztala* (versek).

20. – 65 éve született Kolozsváron **Ferenc Zsuzsanna** író. Külső munkatársként az *Udvarhelyi Híradóban*, illetve annak kalendáriumában közölt.

29. – 65 éve halt meg Kolozsváron **Józsa Béla** író, költő, szerkesztő. Hodgyában született 1898. december 4-én. Az udvarhelyi Kő- és Agyagipari Iskolában tanult. Az első világháborúban két évet töltött a fronton, a Tanácsköztársaság vöröskatonája volt, hadifogsága után marxistává, a proletárkultúra propagandistájává vált. Szervezett, főtávozott, több lap szerkesztője, munkatársa volt, a bécsi diktátum után budapesti lapoknál dolgozott. A Horthy-rendszer katonai hatósága letartóztatta, halálra kínozták. Emlékére szülőfaluában kiállítás szerveztek és szobrot állítottak, Székelyudvarhelyen is szobrot emeltek egykori iskolája előtt, Erdély több városában utcát neveztek el róla.

December

2. – 305 éve született Galacon **Sálbech Ferenc** egyházi író, jezsuita szerzetes, hitszónok, tanár. Székelyudvarhelyen halt meg 1770. december 19-én.

3. – 160 éve született Szabadkán **Hlatky**

Miklós. 1876-tól az Állami Főreáliskolában tanított fizikát és matematikát. Intézménye értesítőjében közölt tanulmányokat, többek között Udvarhely meteorológiai viszonyairól. A helyi közművelődési élet szervezésében vállalt részt. 1929. november 26-án halt meg Székelyudvarhelyen. **3.** – 80 éve született Székelyudvarhelyen **Hermann Gusztáv** tanár, helytörténész, Udvarhelyszék Kultúrájáért-díjas post mortem. Az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult, magyar irodalom szakot végzett. Tanfelügyelő, rajoni néptanács alelnök, municípiumi párttitkár, a dr. Petru Groza Líceum tanára volt. Művelődési, módszertani tárgyú írásokat közölt. A helyi művelődési intézmények története, a színjátszás múltja foglalkoztatta, összefoglaló jellegű tanulmányai forrásértékűek. 20 évvel ezelőtt, 1988. május 9-én hunyt el Székelyudvarhelyen.

4. – 125 éve született **Tompa László** költő, szerkesztő Betfalván. A kolozsvári egyetem jogi karán doktorált, Udvarhelyen az alispáni hivatal joggyakornoka, 1912-től szolgabíró, 1918-tól vármegyei főlevéltáros volt. A román közigazgatás elbocsátotta állásából. Több lapnak volt munkatársa és szerkesztője, irodalmi munkásságáért díjakat kapott. 1964. május 13-án halt meg. Székelyudvarhelyen egy iskola és egy utca viseli a transzilvanista költő nevét.

8. – 55 éve született Gyagyan **Szász Enikő** színművész. A sepsiszentgyörgyi, majd a temesvári színház művésze volt, a temesvári Magyar Nőszövetség elnöke.

11. – 95 éve született Székelyudvarhelyen **Szabó Árpád** természettudományi szakíró. Az udvarhelyi református kollégiumban és a katolikus gimnáziumban tanult, Kolozs-

Hermann Gusztáv

váron szerzett egyetemi diplomát, majd Jászvárosban iparvegyészeti szakképesítést. Tanár, egyetemi tanár, majd főkutató volt a kolozsvári atomfizikai intézetben nyugdíjazásáig (1960–80). Magyar és román nyelvű tanulmányokat közölt, egyetemi tankönyvek szerzője és társszerzője. **11.** – 75 éve halt meg Marosvásárhelyen **Kóbori János** folklorista. 1862. május 10-én született Szentlászlón. Az udvarhelyi Református Kollégiumban végzett 1885-ben. A teológián és magyar–német szakon tanult. A Kemény Zsigmond Társaság 1897-es népköltési gyűjtőpályázatán díjat nyert.

13. – 65 éve született **Ferenczy Ferenc** állatorvos. 1990-ben, a kommunizmus utáni első szabad választáson Székelyudvarhely lakói őt választották polgármesternek.

13. – 30 éve halt meg Kolozsváron **Tamás Gáspár** költő, író, szerkesztő. Székelyudvarhelyen született 1914. nov. 10-én, az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. A *Brassói Lapok* belső munkatársa volt. Dolgozott az *Utunknál*, *Dolgozó Nőnél*, 1956–59 között a kolozsvári színház igazgatója volt. Versei és több novelláskötete jelent meg.

14. – 80 éve született Homoródalmáson **Simén Domokos** unitárius lelkész. 1980-ban prédikációpályázaton országos első díjat nyert.

18. – 190 éve született Nagyalambfalván **Feleki Miklós** színész, színműíró és fordító. Tizenkilenc éves korától vándorszínezhént járta az országot, Bukarestben is játszott. A magyar szabadságharc honvédja volt, 1849-ben társulatot szervezett Nagybányán, három év múlva a Nemzeti Színház tagja lett. Összesen 49 darabot fordított magyarra, többnyire franciából, bár csak három jelent meg nyomtatásban. Négy eredeti színművét mutatta be a Nemzeti Színház. Elbeszéléseket, útirajzokat is írt. 1902. márc. 16-án halt meg Budapesten. 2008-ban róla nevezték el szülőfaluja művelődési házát.

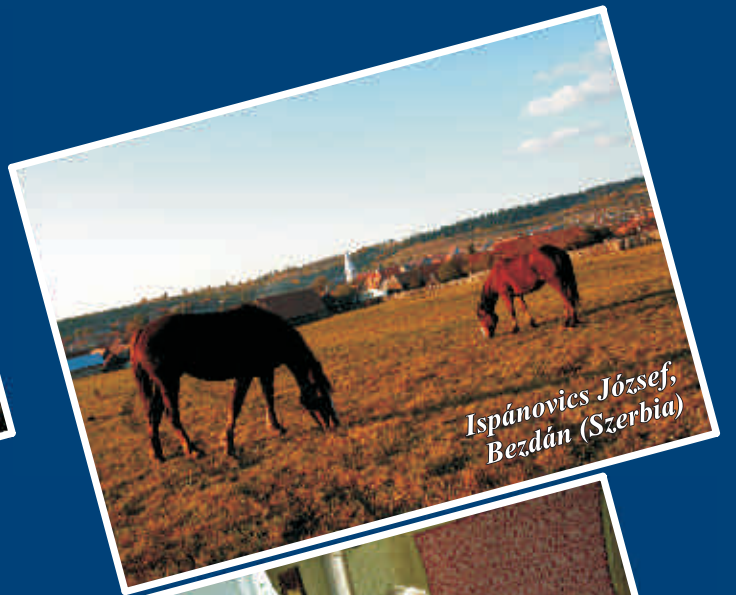
26. – 55 éve született Székelyudvarhelyen **Vetési László** református lelkész, szerkesztő. Tanulmánykötetek társszerzője, helyismerettel, vallással, szórvánnyal foglalkozó írásai, elemzése hazai és külföldi lapokban jelennek meg. A hazai szórványmagarság statisztikai felmérésének, művelődés- és oktatástervezésének, nyelvi, vallási rehabilitációs programtervének kidolgozásában vett részt.

27. – 65 éve halt meg **Hartmann János** irodalomtörténész, kritikus. Újsóvén született 1875. okt. 23-án. Tanított Udvarhelyen.

összeállította *P. Buzogány Árpád*

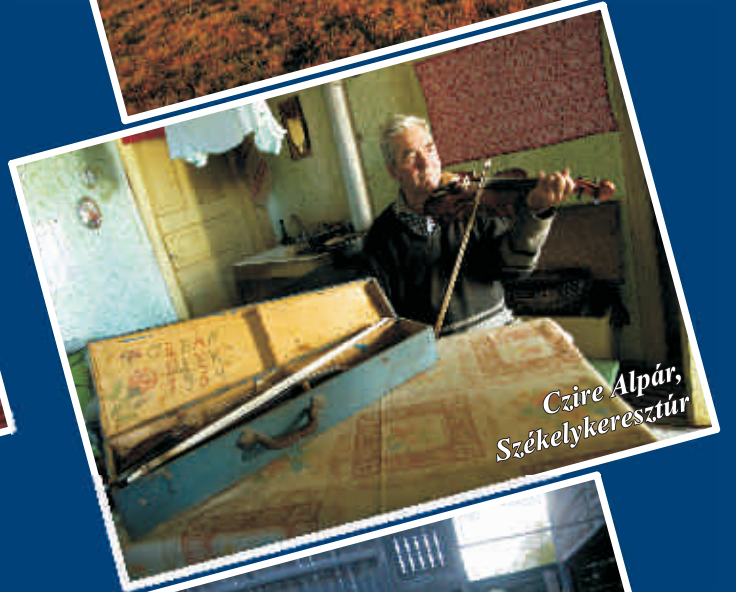
Hlavathy Károly,
Sepsiszentgyörgy

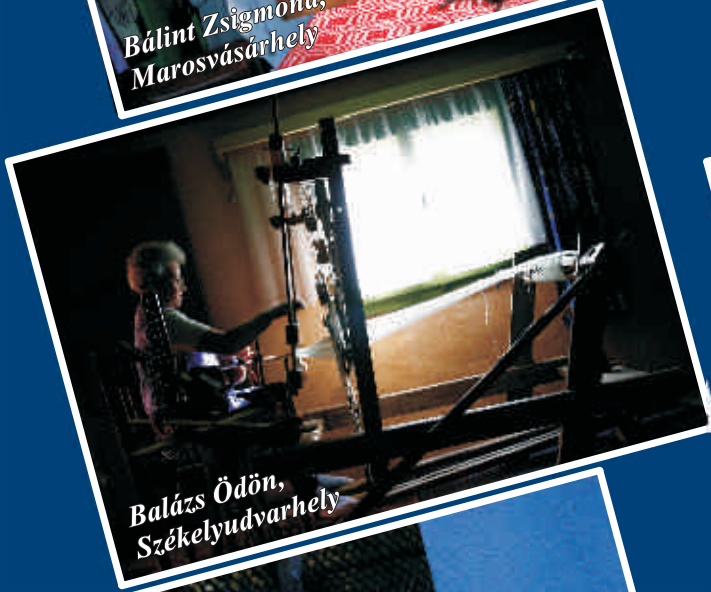
Ispánovics József,
Bezdan (Szerbia)

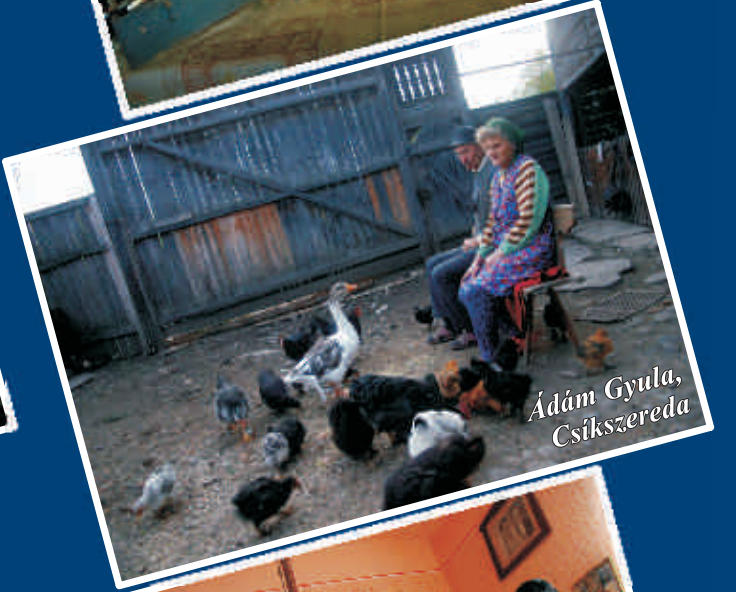
Bálint Zsigmond,
Marosvásárhely

Czire Alpár,
Székelykeresztúr

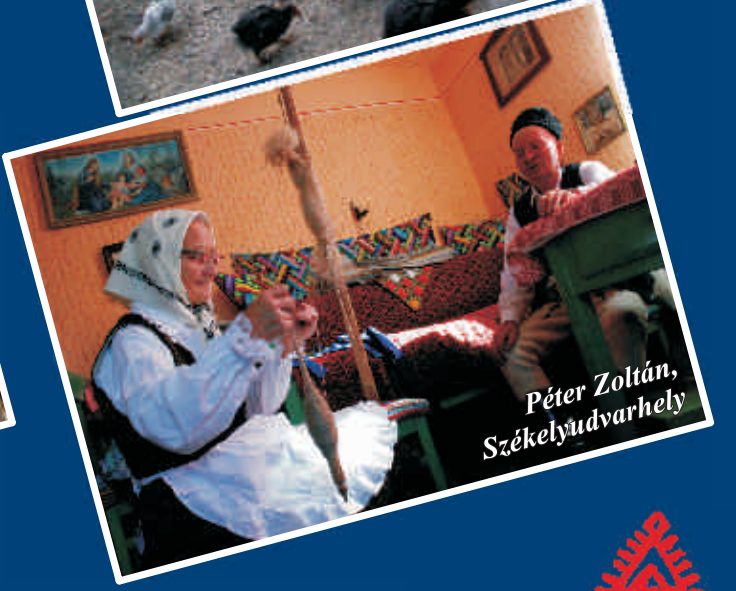
Balázs Ödön,
Székelyudvarhely

Ádám Gyula,
Csíkszereda

Péter Zoltán,
Székelyudvarhely

Péter Zoltán,
Székelyudvarhely